

এলবার্ট আইনষ্টাইন

(১৮৭৯-১৯৫৫)

~~এলবার্ট~~

এলবার্ট আইনষ্টাইন

১৯৮

জন্মে লাইপ্সে

শ্রীমুরেন্দ্র নাথ হাজরিকা বি.এ।

নিউ বুক স্টল

গুৱাহাটী-১

প্ৰকাশক :

শ্ৰীৰত্ন দত্ত

নিউ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী-১

অসম

বেচ ১৫০

প্ৰথম প্ৰকাশ—১৯৬৮

মুদ্ৰক :

শ্ৰীতীৰ্থনাথ পাল

নিউ শ্ৰীচুৰ্গা প্ৰেছ

২১, বিধান সৰণি

কলিকতা-৬

বাণী

“সত্য, শিৱ সুন্দৰৰ আদৰ্শই সদায় মোৰ জীয়াই থকাৰ আনন্দৰ জ্যোতি বিলাইছে। আৰাম বা সুখক মোৰ জীৱনৰ লক্ষ্য হিচাবে গ্ৰহণ কৰিবলৈ মোৰ সত নেযায়; কাৰণ এনে লক্ষ্যৰ ভেটিত গঢ়ি তোলা নীতি শাস্ত্ৰ গৰু মহৰ হে উপকাৰী।” —এলবাৰ্ট আইনষ্টাইন।

আমেৰিকাৰ বিখ্যাত সমাজতন্ত্ৰী নেতা নৰমেন টমাচক কৈছিল এক পৃথিৱীত শান্তি স্থাপনৰ মন্ত এটা উপায় বিচাৰি পাইছো। সেইটো হৈছে কচিয়াই তেওঁলোকত সৈন্ত-সামন্ত, ইউ, এন, আ'ত আৰু আমেৰিকাই তেওঁলোকক সৈন্ত-সামন্ত মস্কোত মজুত ৰাখক, দেখিব পৃথিৱীত শান্তি নহে নোৱাৰে।”

এই যুগৰ মহান সূক্ষ্মদৰ্শীৰ প্ৰতীক আইনষ্টাইন।

“In the age of poor thinkers, EINTSEIN is the greatest.” —Dr. Hutchins,

President of the University of Chicago (in “Maclean's Magazine” of Toronto, CANADA).

S. N. Bose.—Indian physicist renowned for Bose-Einstein Statistics. The particle satisfying this Statistics are called bosons.

জীৱনী

জন্ম	১৪ মাৰ্চ ১৮৭৯
বিবাহ	১৯০১
থিওৰী অব ৰিলেটিভিটি আৱিষ্কাৰ (স্পেচিয়েল)	১৯০৫
থিওৰী অব ৰিলেটিভিটি (জেনেৰেল) আৱিষ্কাৰ	১৯১৫
পুনৰ বিবাহ	১৯১৭
নোবেল পুৰস্কাৰ লাভ	১৯২১
জাৰ্মেনীৰ পৰা নিৰ্বাসন	১৯৩৩
আমেৰিকাৰ নাগৰিক	১৯৪০
মৃত্যু	১৮ এপ্ৰিল ১৯৫৪

গবেষণাৰ সূত্ৰ,—

আইনষ্টাইনৰ গবেষণাৰ মূল সূত্ৰ হল $E=mc^2$ (famous fortunate).

পাতনি

সকলো যুগৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ—বৈজ্ঞানিক হল এলবার্ট আইনষ্টাইন।
গ্ৰহ, উপগ্ৰহ, পৃথিবী মহাকাশ দুৰত এই সম্পৰ্কে এই বিশ্ববিখ্যাত
বৈজ্ঞানিকৰ আপেক্ষিকতাৰ (থিয়োৰী অব ৰিলেটিভিটি) মানুহৰ প্ৰভাৱ
এক অদ্ভুত নিদৰ্শন।

আজিৰ যুগত যুদ্ধৰ কাৰণে আগবঢ়াৰ আগত—ভেঁটা দিয়াত এই
মহামানৱ জনক শান্তিকামী বুলিয়েই বিশ্ব বুৰঞ্জীত স্থান দিয়া হৈছে।

এই মহামানৱৰ মতে বস্তু আৰু শক্তি অভিন্ন। এই তথ্যৰ
প্ৰমাণ হল যিদিনা বস্তুক ভাঙি অ্যাটম (Atom) বোমাৰ শক্তি
বাহিৰ হল।

এই সম্বন্ধে শান্তিকামী আইনষ্টাইনৰ আমেৰিকাৰ ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ
দিয়া এখন চিঠিত মহান পুৰুষৰ কথা আৰু কামৰ বজিতা খোৱা
দেখা যায়।

শ্ৰদ্ধেয় ৰাষ্ট্ৰপতি,

L. szilard ঈ, ফাৰ্মি (E Fermi and L.) এল, চিজ্
লাৰ্ডৰ আধুনিক গবেষণাৰ হাতে লিখা অৱস্থাত কিতাপ মোৰ হাতত
পৰিছেহি। কাম এই সকলোবোৰ গবেষণাৰ কামৰ পৰা বিশ্বাস দৃঢ়
হৈছে ইয়োৰিনিয়মৰ ব্যৱহাৰৰ পৰা অদূৰ ভবিষ্যতে পদাৰ্থ নীম্ন এক
শক্তি গঢ়ি উঠিব। এই ধৰণৰ একোটা বোমা কোনো এক বন্দৰৰ
কাষত পেলালে গোটেই বন্দৰটোৱেই নালাগে তাৰ আশে পাশে থকা
সকলো ঠাই ধ্বংস কৰিব। এই চিঠিখন আমেৰিকাৰ ৰাষ্ট্ৰপতি
ফ্ৰেন্সলীন ভেণ্ট (President Franklin Roosevelt,) কে আগষ্ট
৬, ১৯৪৫ সনত লেখিছিল।

—এলবার্ট আইনষ্টাইনৰ এই সকলো সতৰ্ক অথলে গল যদিবা এই সতৰ্ক বাণীৰ ৬ বছৰৰ পাচত জাপানত হোৱা বোমাৰ তাণ্ডালীলা নাগাচাকী আৰু হিৰোচিমাত দ্বিতীয় মহাসমৰৰ আমেৰিকাৰ অ্যাটম (Atom) বোমাৰ ব্যৱহাৰ।

ফলত জাপানৰ আমেৰিকাৰ হাতত আত্মসমৰ্পণ। আনহাতে ৬০,০০০ হেজাৰৰো অধিক লোকৰ মৃত্যু। ১,০০০ হেজাৰ অধিক লোক চিৰদিনৰ কাৰণে ঘূণীয়া অৱস্থাতে পৰিল। ৬০০ ৰো অধিক ঘৰ ধ্বংস।

এই মহামানৱ জনেই বাহিৰ কৰিছিল পদাৰ্থৰ পৰিবৰ্তনেই শক্তি। আকৌ এই পদাৰ্থক শক্তিত পৰিণত কৰিব পাৰি।

এনে এজন মহামানৱৰ জীৱনী অকণিহঁতৰ বিজ্ঞানৰ বহুত জনাত বিশেষ সহায় হ'ব।

পৃথিৱীত শান্তি প্ৰতিষ্ঠাৰ কাৰণে সংগঠিত হোৱা যি কোনো কৰ্তৃত্ব সম্পন্ন শক্তিৰ ওচৰত আনুগত্য স্বীকাৰ কৰিবলৈ পৃথিৱী সাজু হ'ব লাগিব। 'কেনে মহৎ বাণী এই মনীষীজনৰ।

এই উদ্দেশ্যেই জীৱনীখন লিখা হ'ল। এতিয়া অকণিহঁতৰ আৰু পঢ়ুৱাই সকলো উপযোগী বুলি ভাবিলেই লিখকৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হ'ব।

নিউ বুক ষ্টলে প্ৰকাশকৰ ভাৰ লোৱাৰ কাৰণে লিখক চিৰ কৃতজ্ঞ থাকিল।

পুথি ৰচনাত কোনো ভুল থাকিলে পঢ়ুৱৈ সমাজে তালৈ লেখকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলে অনুৰোধ কৰিলো।

লেখক

লাইটম শ্ৰী

নংগ্ৰীমবা ৰোড

শিলং—৩

২।১২।৬৬

সমৰ্পণ

পৰম পূজনীয়া স্বৰ্গতা মাতৃ,

৩ ভোগদা দেৱীৰ চৰণ

স্মৃতিৰ উদ্দেশ্যে

তোমাৰ অভাজন

সৰুমাজিউ পুত্ৰ

স্বৰ্ণেণ

অধ্যাপক আইনষ্টাইন

অকণি হ'ত! তোমালোকৰ বহুতেই শুনিছা এই মহামানৱৰ কথা। এই গৰাকী বিশ্ববিখ্যাত বৈজ্ঞানিক বিশ্বৰ শান্তিকামী। বুলিয়েই আদৰণীয় হৈছিল।

এইজন মহামানৱে দুটা গভীৰ বিষয়ৰ আলোচনাত নামি মানৱ জাতিৰ সকলো যুগৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বৈজ্ঞানিক বুলি সূখ্যাতি লাভ কৰে।

এওঁৰ প্ৰথম গবেষণাৰ ফলত “থিওৰী অৱ ৰিলেটিভিটি” Theory of Relativity বা আপেক্ষিকতাবাদ আনটো বিশ্ব শাসন প্ৰণালীৰে উপযুক্ত চৰকাৰ গঠন কৰি বিশ্ব শাসনৰে মানৱজাতিৰ মাজত শান্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰা। আজিৰ বিশ্বত দ্বিতীয় অৱদানৰ কিমান দৰকাৰ তাক তোমালোকে নিশ্চয় বুজিবা। যোৱা ভাৰত চীনৰ সংঘৰ্ষণ, ভাৰত পাকিস্তানৰ সংঘৰ্ষণ, বৰ্তমান চলি থকা উত্তৰ ভিয়েটনামৰ সংঘৰ্ষণ বোধ কৰাত।

তোমালোক যেতিয়া বয়সত গধুৰ হৈ পঢ়িবলৈ স্কুল, কলেজৰ দূৰাৰ দলিত ভৰি দিবা আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ত সোমাবা, গবেষণা ক্ষেত্ৰত নামিবা ওপৰত উল্লেখ কৰা দুয়োটা বিষয়ৰ কথা জানিবৰ বুজিবৰ সুযোগ সুবিধা পাবা।

এওঁৰ “থিওৰী অৱ ৰিলেটিভিটি” গবেষণাই যাক আপেক্ষিকতা বাদ আখ্যা কোৱা হয় এই বিষয়ত সূখ্যাতি লাভ কৰোঁতে বিশ্বৰ সমসাময়িক বৈজ্ঞানিকৰ লগত এখন ভালকৈয়ে তয়াময়া ৰণ হয়। সকলোৱে ইয়াৰ বিবোধিতা কৰিছিল। ৪,০০০ হেজাৰৰো অধিক পুস্তিকা। প্ৰৱন্ধ পাতি বাতৰি কাকতত বাহিৰ হল। শেহত সকলোৱে হাৰ মানিলে। কেনে বিৰাট প্ৰতিভা আইনষ্টাইনৰ! এওঁ একেধাৰে গণিতজ্ঞ, পদাৰ্থ বৈজ্ঞানিক যে তাক সকলোৱে স্বীকাৰ কৰিছে।

চমুকথাত এই থিওৰী ভিত্তি কৰিছে দুয়োটা বস্তুৰ অন্তৰ্ভুক্ত স্থান, সময়, পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ থকা। সিহঁত কোনো বিভিন্ন বস্তু

নহয় বৰং পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ থকাহে এনেবোৰ। বৈজ্ঞানিক যুক্তিৰ প্ৰমাণ তোমালোকে বয়সত গাধুৰ হলে এদিন জানিব পাৰিবা।

এতিয়া এই জনা মহামানৱ জন সমাজত কিদৰে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে তাৰ আলোচনাত নামো।

আজিৰ বিশ্ববুৰঞ্জীত এওঁ অৰ্চম আচৰিত অমৰ জীৱনী। ব্যৱহাৰিক জীৱণত এওঁ আছিল সবল, অমায়িক নিৰহঙ্কাৰী লোক। ছ বছৰ বয়সৰ পৰা এওঁ বেহেলা বজাবলৈ শিকে সঙ্গীতত লৰালি কালৰ পৰা এওঁৰৰাপ দেখা গৈছিল। বেহেলা বজায় অজিৰি সময় খিনি উপভোগ কৰিছিল। এই বিষয়ত এওঁৰ শিক্ষক আছিল বাক্ (Back) আৰু মজাৰট (Mazarat)। এওঁৰ আৰাম যেতিয়া বেহেলাখন হাতত লৈ চিগাৰেটত পাইপ্ত এহোপা মাৰে।

আজৰি সময় খিনি এওঁ বাহিৰা কিতাপ পত্ৰ পঢ়াত সততে নিজক আবদ্ধ ৰাখিছিল। বৈজ্ঞানিক বিষয় বাদ দি এওঁৰ আন আমোদৰ বিষয় আছিল কম পৰিমাণে জিয়োনিজ্‌ম (Zionism)।

এই মহামানৱ জনৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ ঘটনাসমূহ আচৰিত যেন অকনিহঁতৰ মনত। এইবোৰ বৰ আমোদজনক। এনে এটা জীৱনৰ ঘটনা তলত দিলো।

বিখ্যাত পেৰিচ চহৰ। সময় গধূলী। এনে সময়ত কাষৰ এখন কফিৰ দোকানত বহি কফি খাইছে। মাজে মাজে কফিৰ পিয়লা ৰাখি কিবা ভাবত চিন্তিত হৈ থকা দেখা গৈছে। একো একোবাৰ কাষৰ সমুখত থকা ঘৰটোৰ ফালে সতৃষ্ণ নয়নে চাই কিবা কথাৰ গুণাগুণ কৰিছে। এনেদৰে ভবাৰ কাৰণ, এওঁ পেৰিচ চহৰত নামি পৰিয়ালক হোটেল এখনত ৰাখি কফি খাবলৈ কফিৰ দোকানত সোমাল। ইফালে আকৌ কোন হোটেল। কোন ৰাস্তাই দি কফিৰ দোকানলৈ আহিল সকলো পাহৰিলে। এনে সময়তে এজন বন্ধু আহি উপস্থিত। বন্ধুয়ে আহি সুধিলে “তুমি কি ভাবিছা? এওঁ উত্তৰ দিলে “মই বৰ বিপদত পৰিছোহে” পেৰিচ চহৰত নামি লৰা

তিৰোতা এখন হোটেলত থৈ কফি খাবলৈ আহি হোটেলনো ক’ত, ৰাস্তানো ক’ত, হোটেললৈ যোৱা সকলো কথা পাহাৰিলো। মইতো মহা সঙ্কটত পৰিলো এতিয়া। বন্ধুৱে সুধিলে “তুমি যি ৰাস্তাৰে এই ঠাইলৈ আহিলা তাৰ নাম কব পাৰিবানে? উত্তৰ এওঁ কি দিব মাত্ৰ নিজৰ মুৰটো খজুৱাবলৈ ধৰিলে। “মোৰ মনত নাই ৰাস্তাৰ নাম”। আইনষ্টাইন নিৰুপায় হৈ বন্ধুজনে পুলিচ থানাৰ পৰা হোটেল আৰু ৰাস্তাৰ সন্তোদ লবলৈ গল।

এই অনুসন্ধানত দেখা গল এওঁৰ সমুখৰ ঘৰটোৱেই হোটেল যত এওঁৰ পৰিয়াল ৰাখি আছিল। ততালিকে হোটেললৈ আহি লৰা তিৰোতাক পাই কি আনন্দ এনে এজন লোকেই আছিল মহামানৱ আইনষ্টাইন।

এনে ধৰণৰ আমোদ জনক কাহিনী এওঁৰ বিষয়ে শুনিবলৈ ছাগে অকানিহঁতৰ আৰু আগ্ৰহ।

আন এদিনৰ কথা। তোমালোকে চহৰৰ ৰাজবাটত বাছত উঠিবলৈ বৈ থকা মানুহৰ ভীৰ নিশ্চয় দেখিছা নহয়? জাৰ্মেনীৰ বিখ্যাত বাৰ্লিন চহৰ। ইয়াৰ ৰাজবাটত বাছ ধৰিবলৈ এওঁ বাট ছাই আছে। বাছ আছিল। লৰালৰি কৰি আন যাত্ৰীৰ লগতে এওঁ বাছত উঠিল। বাছৰ কণ্ডাক্টৰে বাছ ভাৰা খুজিলে। কোটৰ জেপতি হাত ভৰাই বাছৰ ভাৰাৰ মূল্য খিনি দিলে। বাছৰ কণ্ডাক্টৰে বাছৰ টিকটৰ মূল্য খিনি লৈ বাকী খিনি ঘূৰাই এওঁক দিলে। এওঁ কলে “হেৰ কণ্ডাক্টৰ। তুমি মোক পইচা বেচিকৈ দিছা।”

কণ্ডাক্টৰে ততালিকে গণি চাই কলে “তোমাক ঠিকেই দিছো।”

এওঁ কলে “তোমাৰ অঙ্কৰ জ্ঞান আছে জানো?”

এনে এজন লোকেই আছিল বিশ্ববিখ্যাত আইনষ্টাইন।

এই মহান বৈজ্ঞানিকৰ “খিওৰী অৱ ৰিলেটেভিটি”ৰ বিষয়ে সিদিনা লৈকে “চাহা ইন্‌ষ্টিটিউট অৱ নিউ ক্লিয়াৰ ফিজিকছত্ গবেষণামূলক”

বক্তৃতা দি ভাৰতীয় বৈজ্ঞানিক ডঃ ভি, জে, নাৰলিকৰে এই সম্বন্ধে বিশদব্যাখ্যা দিছে....।

ইয়াৰ বাহিৰে পদাৰ্থবিদ ডঃ সত্যেন্দ্ৰ বসু (জাতীয় অধ্যাপক) আইনষ্টাইন সমালোচনাৰ এই তথ্যপদাতি সম্বন্ধে বিশেষ উল্লেখ কৰিব লগা তথ্যপতি।*

এতিয়া খুল মূল কৈ এওঁৰ জীৱনী আৰম্ভ কৰোঁ—

১৮৭৯ সন ১৪ মাৰ্চ। এই দিনটো বিশ্বৰ বুৰঞ্জীৰ লেখত লব লগীয়া দিন। এনে এটা দিনৰ কোনো এক শুভক্ষণত এই মহান লোকজনৰ জন্ম হয়। দেউতাকৰ নাম হেৰম্যান আইনষ্টাইন। দেউতাক আৰু দদায়েক দুয়ো জাৰ্মেনীৰ সোয়েৰিয়া অঞ্চলৰ অধিবাসী আছিল। ব্যৱসায় কৰিবৰ উদ্দেশ্যে দুয়ো এই ঠাই এৰি উলম্ চহৰলৈ আহে। এই ঠাইলৈ আহি দুয়ো এটা কাৰখানা খোলে। দদায়েক এজন অভিজ্ঞাত্ৰা (ইঞ্জিনিয়াৰ)। কাৰখানাৰ বস্তুৰ বিক্ৰীৰ ভাৰ দাদায়েকৰ হাতত। দুয়ো ককায়েক ভায়েকৰ সহযোগত কাৰবাৰ ভালেই চলে। সংসাৰত এও লোকৰ অভাৱ অভিযোগ একো নাছিল। বন্ধৰ দিনত কাৰখানা বন্ধ থাকে। এই দিনটো এওঁলোকৰ আমোদৰ দিন। এই জিৰণিৰ দিনটো হাঁহি ধেমালিৰ মাজত পাৰ হৈছিল। এই সময় খিনিৰ মাজত হেৰম্যানৰ পৰিবাৰে **অভ্যাগত আলহী** অতিথিক নিজৰ গানেৰে আনন্দ দিছিল। বেছ সুখ শান্তিত জীৱন যাত্ৰা এওঁলোকৰ চলিল। এনে এক সুখৰ দিনতে আইনষ্টাইনৰ জন্ম।

সকতেই লৰা আইনষ্টাইন সুন্দৰ নিপোতল চেহেৰাৰ। দেউতাক মাকে এনে লৰা পাই ভবিষ্যতৰ বঙ্গীন সপোন দেখিলে। এদিন তেওঁলোকৰ আদৰৰ লৰা ডাঙৰ হব। দেশৰ আৰু দহজনৰ মাজত নিজৰ প্ৰতিভা বিলাব। এই সোণালী সপোনত এওঁলোকে দুবছৰ কটালে। আনফানে লৰা হল বোবা। বয়স বাঢ়ি গল অথচ

* এই সম্বন্ধে শেষত আলোচনা কৰা হব।

লৰা বোবা। কথা কবই নোৱাৰে। আনহাতে লৰাৰ বুদ্ধিৰ কোনো লক্ষণ দেখা নগল। দেউতাক একেবাৰে হতাশ হল। স্বামীক সান্তনা দি নালিনে কলে “আপুনি নো এইবোৰ কি ভাবি চিন্তি অস্থিৰ হৈছে। মই কৈছো আমাৰ লৰা এদিন অধ্যাপক হবই হব আপুনি চাই থাকক।”

লৰাই লাহে লাহে কথা কব পৰা হল। কথা বিলাক অস্পষ্ট। লৰাৰ বুদ্ধিৰ কোনো চিন দেখা নগল। এই সময়তে এওঁলোকৰ আৰু এটি কন্যা হয়। দেউতাক আৰু মাকে নাম ৰাখিলে মাথা। এতিয়া লৰাৰ খেলাধুলাৰ লগৰী হল ভনীয়েক। কিন্তু লৰাৰ খেলালৈ অকণো আগ্ৰহ নাই। এওঁৰ প্ৰিয় বস্তু গছ, গছনি, আকাশ। সৃষ্টিৰ বিনন্দীয়া বস্তু লৰাৰ আকৰ্ষণ। একান্তমনে এইবোৰ ছাই লৰা বিভোল।

এনে সময়তে দেউতাকৰ কাৰবাৰ পৰি আহিল। দেউতাকে এই উলম্ চহৰৰ পৰা মিউনিক চহৰলৈ কাৰবাৰ উঠাই আনিলে। এই ঠাইত এওঁৰ কাৰবাৰ ভাল চলিল। আয়ো বাঢ়িল। এতিয়া এওঁলোকৰ সুখৰ সংসাৰ। কিন্তু এনে সুখৰ মাজত দুখৰ দিন। লৰা আইনষ্টাইনৰ বয়স এই সময়ত ৩ বছৰ। অসুস্থ লৰাক লৈ দেউতাক এক মহা চিন্তাত পৰিল। দেউতাকে উপায় নেপাই লৰালৈ খেলা ধুলাৰ কাৰণে পুতলা আনি দিবলৈ ভাবিলে। এই সময়ত জাৰ্মেনীত যুদ্ধৰ সময়। বজাৰত যুদ্ধৰ কামান বন্দুক, টিনৰ সৈন্যৰ খেলা বস্তুৰ বিক্ৰী চলে। এনে বস্তুলৈ লৰাৰ খাউতী নাই ভাবি দেউতাকে আনি দিলে এটা কম্পাচ। লৰা শান্ত প্ৰকৃতিৰ। যুদ্ধৰ অগ্নিশক্তিত ৰাপ নাই। * লৰাই এই কম্পাচ বা দিক নিৰ্ণয় যন্ত্ৰ পাই কি আনন্দ। এবাৰ ইফালে এবাৰ সিফালে কম্পাচ ঘূৰাব। ইয়াৰ কাটা সদায় উত্তৰ দিশত থকা দেখি ইয়াৰ বহুশু কি জানিবলৈ লৰাৰ অত্যন্ত আগ্ৰহ হল। আনহাতে দেউতাকে ভাবিছে এনে বস্তু লৰাৰ হাতত দি কি জানি ভুলেই কৰিলে। এই বহুশু উদ্ঘাটনেই হল

আইনষ্টাইনৰ বৈজ্ঞানিক জীৱনৰ ভবিষ্যতে সূত্রপাত। কিছুদিনৰ পাচত লৰাৰ অস্থিৰ আঁতৰিল দেউতাকে এতিয়া লৰাক পঢ়াশালিত দিলে। লৰা পঢ়াত পাচ পৰা হল। এওঁৰ ধাৰণা হল পঢ়াশালিখন খন্দীশাল হে। সকলো নিয়ম যেন সৈন্য বাহিনীৰ কুচ্কাৰাজ্ হে। এই ছয়োৰো মাজত এওঁ পাৰ্থক্য একো নেদেখিলে। সেই দিনৰ পঢ়াৰ লগত লৰা বজিতা খাব পৰা নাছিল। পৰীক্ষা পাচ কৰাই শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য নহয়। এওঁৰ মতে পঢ়াশালিত ছাত্ৰই প্ৰশ্ন কৰিব নোৱাৰা বিত্তা মূল্যহীন।

ছাত্ৰই কেৱল প্ৰশ্নৰ উত্তৰহে দিব পাৰিছিল প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ যাওতে এওঁৰ জিভি লুটি খাই পৰে। উত্তৰ আৰু বাহিৰ নহয়। এনে কাৰণেই এওঁ মেধাবী ছাত্ৰ নাছিল বুলিয়েই প্ৰচাৰ হল। এদিন পঢ়াশালিৰ ঘটনাই এওঁক বৰ আঘাট দিলে। এওঁ আছিল ইহুদী। ইহুদী সকলেই যীশুখ্ৰীষ্টক ভগবানৰ পুত্ৰ বুলি বিশ্বাস কৰিছিল। **খ্ৰীষ্টধৰ্ম্মৰ প্ৰবৰ্ত্তক যীশু** খ্ৰীষ্টৰ জন্ম হয় এক ইহুদীৰ বংশত। এই ধৰ্ম্মৰ লোকক খ্ৰীষ্টান বোলা হয়। এই ইহুদী সকলেই কিদৰে যিশুক ক্ৰশত বান্ধি মাৰে সেইকথা তোমালোক সকলোৱে জানা। যি ইহুদীয়ে এনে নিদাৰ্ণ ভাবে ক্ৰশত যিশুক দি মাৰে সেই ইহুদীৰে লৰা এলবার্ট। অথচ এলবার্টে পঢ়াশুনা কৰিছিল এক খ্ৰীষ্টান স্কুলত।

এদিনৰ কথা। স্কুলত শিক্ষকে এই দৃশ্যপট লৰাক বুজাবলৈ লৈছে। বেছ নাটকীয় ভঙ্গীৰে কাহিনীটো লৰাক বুজাবলৈ ধৰিলে। ভালদৰে লৰাক বুজাবলৈগৈ শিক্ষকে কেইটামান গজাল বাহিৰ কৰি উচ্চ কণ্ঠে ঘোষণা কৰিলে চোৱাঁ? এই গজালেৰে যীশুক নিষ্ঠুৰ ভাবে হত্যা কৰা হয়। এই বিলাক গজাল তেওঁৰ হাত ভৰিত মাৰি ৰাখিছিল।

জীৱন্ত মানুহৰ দেহত এইদৰে নিৰ্মম ভাবে গজাল মৰা দৃশ্য কোনে বাক ছাই থাকিব পাৰে! তাতোকৈ আচৰিত এনে কৰুণ দৃশ্যপট

এজন শিক্ষকে ৰসাল কৰি ছাত্ৰৰ আগত বৰ্ণনা কৰা কেনে হৃদয়-বিদাৰক? অপমান আৰু লাজত ইহুদী এলবার্টৰ মূৰ দো খালে। এনে ধৰণৰ শিক্ষা তেওঁৰ ভাল নেলাগিল আৰু সেয়েহে তেওঁৰ আত্মজীৱনীত লেখি গৈছে “আধুনিক যুগৰ শিক্ষা প্ৰণালীয়ে ছাত্ৰক নানাধৰণৰ জ্ঞান আহৰণ কৰাত স্বাধীন ভাবে সন্যোগ নিদিয়। এয়ে নহলে শিক্ষাপ্ৰণালীৰ কোনো ফল নধৰে। বৰং এনে শিক্ষা ধ্বংস কাৰকহে।” সেয়েহে তেওঁৰ এই নিষ্ঠুৰ ভাবে যীশুৰ হত্যা কাহিনীয়ে ইহুদী সকলৰ প্ৰতি মন বিদ্ৰোহী হৈ উঠে।

প্ৰতি বৃহস্পতিবাৰৰ দিনত দেউতাকে দুখীয়া ইহুদীক মাতি খুৱাই। এনে এক নিমন্ত্ৰণ পালে ইহুদী ছাত্ৰ মাকস্টালমে। এওঁ আছিল ডাক্তৰী পঢ়া ছাত্ৰ। বয়স ২১ বছৰ। এই ডেকাজনৰ লগত এলবার্টৰ বন্ধুত্ব হল। সেই সময়ত এওঁৰ বয়স ১০ বছৰ। যিজন ছাত্ৰ বুদ্ধিহীন বুলি সকলোৰে মাজত জনাজাত হৈছিল সেই এলবার্টৰ মাজত বিৰাট প্ৰতিভা দেখা পালে। এলবার্টে এই ইহুদী ছাত্ৰক জাউৰিয়ে জাউৰিয়ে প্ৰশ্ন কৰি অৰাক কৰিলে। সকলো কথা আৰু বিষয় জনাব কোঁতুহল এলবার্টৰ দেখি ডেকা ছাত্ৰ জনে প্ৰশ্নৰ সকলো উত্তৰ দিবলৈ ধৰে। এই সময়ত এলবার্ট চতুৰ্থ মানৰ ছাত্ৰ। এওঁক অভিনন্দন জনাবলৈ আহি টালামিয়ে এখন জ্যামিতি উপহাৰ দিলে। লৰা ছোৱালী যে হাতত পুতলী পালে যিদৰে মহান আনন্দ এলবার্টৰ ক্ষেত্ৰতো এই জ্যামিতি খনৰ উপহাৰ এক মহান আনন্দৰ উপহাৰ। একান পঢ়িয়াকৈ এওঁ এইখন পঢ়িবলৈ ধৰিলে। কেইদিন মানৰ ভিতৰতে জ্যামিতিৰ সকলো কথা ইয়াৰ ৰহস্য তেওঁ আয়ত্ত্ব হল। অন্ধ বিষয়ত এওঁ দ্ৰুতগতিত আগবাঢ়িল। সময়ত গাধা বুলি প্ৰচাৰ হোৱা ছাত্ৰ এলবার্টৰ এই বিষয়ত দেখুৱা প্ৰতিভাই সকলোকে আচৰিত কৰিলে। শিক্ষকৰ কোনো কোনোৱে এওঁৰ প্ৰতিভা দেখি বিৰক্তি বোধ কৰিলে। কাৰণ তেওঁলোকত কৈ এলবার্টৰ প্ৰতিভা বেছি।

মনৰ কোঁতুহলত এওঁ প্ৰশ্ন কৰিলে তেওঁৰ দুকুহ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰি লাজত পৰিছিল। এওঁলোকে ভাবিলে এলবার্ট এনে প্ৰশ্ন লাজ দিবলৈহে কৰে। এদিন আনকি এজন শিক্ষকে কাষলৈ মাতি আনি এওঁক এনে প্ৰশ্ন নকৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে।

এতিয়া ভাবি ছোৱা অকণিহঁত লৰা এলবার্টৰ অক্ষৰ কি জ্ঞান! শ্ৰেণীৰ শিক্ষকে এইদৰে নিজৰ অক্ষমতা স্বীকাৰ কৰিলে।

লৰা কালত এওঁৰ দুঃসাহসিক বিষয়ৰ কিতাপ পঢ়াত তেওঁৰ বাপ বেছি। দৰ্শনৰ বিষয়ৰ কিতাপ পঢ়াত আগ্ৰহ বেছি আছিল। এই সময়ত এওঁৰ বয়স ১৩ বছৰ। কিন্তু এই বিত্তাবুদ্ধি কোনো কামত নেলাগিল। নাম যশ উচ্চপদবী লাভ এনে চিন্তাত থাকে সৰহ ভাগ ছাত্ৰই পঢ়া বয়সত কোনেৰে সৰগ বছে ডাঙৰ চাকৰি বাকৰি লোৱাৰ আশাত কিন্তু এওঁৰ ক্ষেত্ৰত সকলো কথাই বেলেগ। এওঁ ১৩ বছৰ বয়সতে বিশ্বৰ বহুত উদ্ঘাটনত ব্যতিব্যস্ত থকা দেখা গল। লৰা আপোন ভাৱত বিভোল।

এই সময়ত দেউতাকৰ ব্যৱসায় পৰি আহে। পৰিয়ালৰ ভৰণ-পোষণত বাধা পৰিল। দেউতাকে নি লৰাক মিউনিক চহৰৰ কোনো এক বোডিংত ৰাখি পঢ়াৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। দেউতাকে এতিয়া মিলান চহৰত তেওঁৰ ব্যৱসায় চলাবলৈ ললে। আনহাতে এলবার্টৰ ঘৰ গোণা স্বভাৱ গতিকে পঢ়া শুনাৰ পিঠি দি কোন দিনা ঘৰ ওলাইহি ঠিক নাই। আনহাতে মৰমৰ মাকৰ হিয়াভৰা আশীষেৰে দিয়া চিঠিত সুন্দৰ চহৰ মিলানৰ বৰ্ণনাত লৰাৰ মন ঘৰমুৱা হ'ল। মিউনিক চহৰৰ লগত ৰিজালে মিলানৰ অপৰূপ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ গছ, গছনি। এইবোৰ বৰ্ণনা মাকৰ চিঠিত পঢ়ি লৰাই পঢ়াশুনালৈ পিঠি দিলে। সুদূৰ মিলান চহৰে তেওঁক যেন হাত বাউল দি মাতিলে। মিউনিক চহৰখন তেওঁৰ এখন বন্দীশালহে যেন লগা হ'ল। এই সময়তে এওঁ এটা সুযোগ আহিল। এদিন এজন পৰিচিত ডাক্তৰৰ লগত এওঁৰ দেখা হয়। ডাক্তৰে এওঁৰ শৰীৰ অস্থি বুলি এখন চাৰ্টিফিকেট

দিলে বিশ্ৰাম লবলৈ। এই বিশ্ৰাম লবৰ এওঁৰ বিশেষ দৰকাৰ হ'ল। এই সুযোগতে লৰা ঘৰমুৱা হ'ল। লৰালৰি কৈ ৰেলত উঠিল চহৰ অভিমুখে। ৰেলত বহি ঘৰৰ কথা ভাবিবলৈ লাগিল।

মিলান চহৰ পাই লৰাৰ আনন্দ চায় কোনে? মিউনিক চহৰৰ বন্দী জীৱনৰ কি প্ৰভেদ! ইয়াত এওঁৰ অবাধ স্বাধীনতা। ছমাহ নানান দেশ ভ্ৰমণ কৰিলে ইটালীৰ সকলো ঠাইলৈ গ'ল ইয়াৰ পাচত জোনোৱালৈ গ'ল এই ঠাইত এওঁৰ এজন আত্মীয়ৰ লগত কিছুদিন থাকি পুনৰ ঘৰলৈ উভতি আহে।

আনহাতে দেউতাকৰ ব্যৱসায় পৰি আহিল। এতিয়া পৰিয়ালত অৰ্থাভাৱে দেখা দিলে। ব্যৱসায় অচল হ'ল। এলবার্ট এতিয়া ডাঙৰ হৈছে লৰাই এতিয়া উপাৰ্জন কৰি খুৱাব লাগে। এদিন মাকে লৰাক কাষলৈ মাতি কলে “দেউতাকৰ ব্যৱসায় এতিয়া পৰিছে। তুমি এতিয়া ডাঙৰ হৈছা। ৰোজগাৰ কৰাৰ দিহা কৰা। এলবার্টৰ মূৰত সৰগ ভাগি পৰিল। তেওঁ জানে বিজ্ঞান, দৰ্শন আৰু অক্ষৰ বিষয়ে। এই বোৰে তেওঁক উপাৰ্জনৰ দিহা নিদিয়ে। গতিকে তেওঁৰ চিন্তা হ'ল। এই অৱস্থাত দেউতাকে পৰামৰ্শ দিলে কাৰিকৰী (ইঞ্জিনিয়াৰিং) বিষয়ৰ শিক্ষা লবলৈ। দেউতাকৰ আশা লৰাই এই শিক্ষা লৈ কোনো কাৰখানাত সোমালে তেওঁৰো কাৰবাৰত সহায় হ'ব। দেউতাকৰ উপদেশ তেওঁৰ মনত লাগিল।

এলবার্টে চুইজাৰলেণ্ডৰ কোনো এক পলিটেকনিকত পঢ়িবলৈ আবেদন কৰিলে। কিন্তু ভৰ্তি হোৱাত অসুবিধাই দেখা দিলে। এওঁৰ হাইস্কুলৰ পৰীক্ষা পাছ কৰাৰ প্ৰশংসা পত্ৰ নাছিল। মিউনিক চহৰত পঢ়োতে এওঁ পাছ কৰা নাছিল। গতিকে জুৰিকত স্কুলত ভৰ্তি হ'ব নোৱাৰিলে। কিন্তু সৌভাগ্যৰ কথা মিউনিক চহৰত পঢ়াৰ সময়ত কোনো এজন শিক্ষকৰ এখন প্ৰশংসা পত্ৰ তেওঁৰ আছিল। সেইখনে এতিয়া সহায় কৰিলে। এলবার্টক হাইস্কুলৰ চাৰ্টিফিকেট দাখিল কৰিবলৈ কোৱা হ'ল।

পৰীক্ষাত বহিল। অঙ্ক আৰু বিজ্ঞানৰ বিষয়ত ভাল দৰে পাছ কৰিলে। আন বিষয়ত ভাল নহল। এওঁ বিফল হল যদিও এই পৰীক্ষাত নিৰাশ নহল। জুৰিকৰ পৰা এওঁ আৰাউ চহৰলৈ আন এখন উচ্চ বিদ্যালয়লৈ আহি ভৰ্তি হল। ভৰ্তি হোৱাৰ পাচত মিউনিক চহৰৰ অতীতৰ কথাই তেওঁৰ বুকু কঁপাবলৈ ধৰিলে। এই ঠাইতে কিন্তু এওঁৰ বন্দী জীৱন কটাব লগা হোৱা নাছিল। শীঘ্ৰে পাৰিপাৰ্শ্বিক—অৱস্থাৰ লগত নিজক খাপ খুৱাব পাৰিলে। এই ঠাইৰ পঢ়া সুকীয়া। ইয়াত নিজৰ ব্যক্তি স্বাধীনতা লাভ কৰিলে। আগৰ স্কুলৰ পঢ়াৰ ভয় এতিয়া আতৰিল। এই ঠাইত এলবাৰ্টে যি যি বিষয়ত কেচা আছিল সেই বিলাক পৰিপাটিকৈ বুজিলে। তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ ছাত্ৰ এলবাৰ্টৰ কাৰণে কোনো বিষয়েই কঠিন যেন নলগা হল। সকলো বিষয়ৰ পৰিপাটিকৈ জ্ঞান আহৰণ কৰিলে।

এই ঠাইত পঢ়োতে কোনো এজন অধ্যাপকৰ লগত তেওঁৰ ঘনিষ্ঠতা হয়। এই অধ্যাপকৰ নাম আছিল উইনটেলাৰ। এওঁ আছিল জাৰ্মান ভাষা আৰু বুৰঞ্জীৰ অধ্যাপক।

এলবাৰ্টৰ এজন তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ ছাত্ৰৰ গুণে এই অধ্যাপকক বিশেষ আকৃষ্ট কৰিলে। এই সূত্ৰে এওঁ অধ্যাপকৰ পৰিবাৰৰ লগত চা চিনাকী হল। উইনটেলাৰৰ লৰাৰ এওঁ বন্ধু হল। পাচত এলবাৰ্টৰ ভনীয়েকক এই বন্ধু লৰাজনলৈ বিয়া দিয়ে।

এলবাৰ্টে স-সন্মানে হাইস্কুলৰ পৰীক্ষা পাছ কৰে। এইবাৰ এওঁ আহি ডুৰাখৰ পলিটেকনিক একাডেমীত ভৰ্তি হল।

এই থিনিতে আকনিহঁত কও শুনা! জুৰিখ ইউৰোপৰ এখন সুন্দৰ চহৰ। এই চহৰৰ দৰে ধুনীয়া চহৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্য, নৈ, হ্ৰদ, শাৰী শাৰী পৰ্বতমালা আমাৰ দেশৰ কাশ্মীৰৰ দৰে এই ঠাইত পঢ়িবলৈ পৃথিবীৰ নানান দেশৰ লৰা ছোৱালী আছে। বিশেষকৈ জাৰ্মান ছাই ছাত্ৰীয়েই সবহ।

এলবাৰ্টৰ মনত সদায় এটা দুখ। সি হল তেওঁ ইহুদী। খৃষ্টান

সকলে ইহুদীক ভালচকুৰে নেচাইছিল। কিন্তু জুৰিখত এওঁৰ এই ভাব আঁতৰিল। এই ঠাইৰ মানুহৰ পৰস্পৰৰ লগত সাম্যভাব মিলা প্ৰীতিৰে আদান প্ৰদানত তেওঁক বিশেষ আকৃষ্ট কৰিলে। এনে সামাজিক ব্যৱহাৰত মুগ্ধ হৈ এওঁ চুইজাৰলেণ্ডৰ নাগৰিক হবলৈ উৎকণ্ঠিত হল। কিন্তু নাগৰিক হবলৈ কিছু ধনৰ প্ৰয়োজন। এই ধন চৰকাৰক দিব লাগে। দেউতাকৰ অৱস্থা ইফালে বেয়া। এই সময়ত এওঁৰ পঢ়াৰ খৰচৰ যোগান ধৰিছিল কোনো এজন আত্মীয়ই। এই আত্মীয়ৰ সহায়ৰ পৰা কিছু ৰাহি কৰি এওঁ ধন সঞ্চয় কৰি নাগৰিক স্বত্ব লবলৈ স্থিৰ কৰিলে। দৰিদ্ৰতাৰ লগত লৰালিৰ পৰা এনে দৰে যুজিব লগা হোৱাত লৰাই সৰুৰে পৰা দৰিদ্ৰতা কি ভালদৰে বুজিলে। অনেক ডাঙৰ মানুহৰ দৰে দৰিদ্ৰতাৰ জয়গান কৰাৰ পৰা এওঁ সততে বিৰত আছিল। এওঁৰ মতে দৰিদ্ৰতা এক অভিশাপ। সেই কাৰণে এই মহামানৱে পৃথিবীৰ পৰা কোনোৱে দৰিদ্ৰতাৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম চলালে তাত তেওঁ পূৰ্ণ সমৰ্থন দিছিল।

পলিটেকনিক একাডেমীত এওঁ অঙ্ক আৰু পদাৰ্থৰ বিজ্ঞানৰ বিষয়ত একান পতীয়াকৈ লাগে। সেই বিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক সকল প্ৰসিদ্ধ পদাৰ্থবিদ ওৱেৰাৱ, বিখ্যাত অঙ্কবিদ গেইকাৰ আৰু মিনকো ভেন্স্কি এলবাৰ্টৰ তীক্ষ্ণ বুদ্ধি দেখি এওঁলোক আচৰিত হল। এনে তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ ছাত্ৰক পাই অধ্যাপক সকলে অকাতৰে তেওঁক জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ অৰ্পণ কৰিলে। তেওঁলোকে প্ৰাণপণে এলবাৰ্টৰ শিক্ষাদানত ব্যস্ত হল। কিন্তু বিদ্যালয়ৰ চাৰিবেৰৰ মাজত দিয়া শিক্ষা এলবাৰ্টৰ মনত ভাল নালা গিল। সেই হেতু শ্ৰেণীত তেওঁ মেধাবী ছাত্ৰৰ শাৰীত নাছিল। এই ধৰণৰ শিক্ষা প্ৰণালী সম্বন্ধে তেওঁৰ আত্মজীৱনীত এই দৰে লেখি গৈছে। আধুনিক যুগৰ শিক্ষাপ্ৰণালীয়ে ছাত্ৰ সকলক নানান বিষয় স্বাধীন আহৰণৰ সুযোগ নিদিয়। সেয়ে হলে এনে শিক্ষাৰ কোনো ফল নধৰে বৰং এনে শিক্ষা ধ্বংস কাৰক হে। এনে সীমাবদ্ধ শিক্ষা এওঁৰ মতে এনে ক্ষুদ্ৰ গণ্ডীৰ মাজত আবদ্ধ ৰখাৰ এওঁ

সম্পূর্ণ বিৰোধী। এনে কাৰণত এওঁ শ্ৰেণীৰ পৰা পলাই গ্ৰন্থাগাৰত বহি বাছি বাছি বিজ্ঞান আৰু দৰ্শনৰ কিতাপৰ মাজত ডুব গৈ থাকে। এই গ্ৰন্থাগাৰ জ্ঞানৰ অফুৰত ভাণ্ডাৰ।

এই সময়তে তেওঁৰ কেইজনমান সহপাঠী বন্ধু লগ লাগিল। তেওঁ-
গোকৰ মাজৰ মিলোভা সহপাঠিনী প্ৰধান আছিল। ছাত্ৰী হিছাবে এওঁৰ
অনুত বিশেষ সুনাম আছিল। কিন্তু অনুৰ বিষয়ত এলবার্টৰ প্ৰতিভা
দেখি মিলোভা বিশেষ মুগ্ধ হল। সেয়ে দুয়োৰো মাজত বন্ধুত্ব ক্ৰমে ঘনিষ্ঠ
হল। এলবার্ট সদায় নিজৰ বিষয়ে অমনোযোগী। শিক্ষা আহৰণৰ
বাহিৰে—আন কোনো বিষয়ে তেওঁক আকৃষ্ট কৰিব নোৱাৰিছিল। এই
ভাবে অফিছৰ কামৰ মাজতে অনু কৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে দুবছৰ
পাৰ হল। এই কাল ছোৱাৰ ভিতৰতে এওঁ কেইটামান প্ৰবন্ধ লেখে।
এনে এক প্ৰবন্ধৰ বিষয় আছিল ‘অনু’। এই বিষয়তো এওঁৰ আগতে
কোনেও নেজানিছিল।

স্ব ইচ্ছাই মিলোভাই এলবার্টৰ ভাৰ ললে। এই ছাত্ৰী গৰাকীয়ে
এওঁৰ খোৱা শোৱা চলাফিৰা সকলো বিষয়ে চকু দিবলৈ ললে।
কিছুদিনৰ পাচত এলবার্টে বুজিলে সংসাৰত লগৰ লগৰীয়া জীৱন
যাত্ৰাৰ প্ৰধান সম্বল। মিলোভাৰ দৰে এগৰাকী সহচৰী তেওঁ
বিচাৰে। সেয়ে এই ছাত্ৰী গৰাকীকে তেওঁ বিয়া কৰাৰ প্ৰস্তাব
দিলে। অকণিহঁত, আগতে তোমালোকক কৈ আহিছো এলবার্টৰ
গ্ৰন্থাগাৰ বৰ প্ৰিয়। এই ঠাইত নানান কিতাপৰ মাজত সততে আবদ্ধ
বাখে। ফলত শ্ৰেণীত অধ্যাপকৰ দিয়া টোকা সমূহ তেওঁ প্ৰায়েই
পাব নোৱাৰিছিল। এই টোকা সমূহ ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ বিশেষ দৰকাৰ।
এই টোকা সমূহ ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে লব নোৱাৰিলে যিমানেই মেধাবী ছাত্ৰ
হওক পৰীক্ষা পাছ কৰা খুব কঠিন হয়। এওঁ আছিল উৎসাহী ছাত্ৰ।
এসময়ান ছাত্ৰ হিছাবে ভাল ছাত্ৰ বুলিও জনাজাত।

এলবার্টৰ ভবিষ্যতে কৰা নানান আৱিষ্কাৰৰ বিষয়ত এসময়ানৰ সহায়
যথেষ্ট আছিল। এসময়ানে অধ্যাপকে দিয়া টিকা টিপ্তনী সমূহ লেখি

গৈছিল। এইভাবে এলবার্টৰ কলেজীয়া জীৱন আৰম্ভ হৈছিল। এই
ভাবে চাৰিটা বছৰ কলেজীয়া জীৱন পাৰ হল। কিন্তু জ্ঞান আহৰণৰ
কাৰণে তেওঁৰ হেপাহ দিনে দিনে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে।

যিমানে এওঁৰ জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ বাঢ়িব লাগিলে সিমানে অতীতৰ
অনেক বিষয়বস্তুৰ কথা ভুল যেন লাগিল। ভুল চিৰ দিন থাকিব
নোৱাৰে।

সত্য কি? ইয়াৰ সন্ধানত এলবার্টৰ অনুসন্ধিৎসু মন বিয়াকুল।
এইবোৰ ভাবে তেওঁৰ মনত খেলি মেলি লগালে। তেওঁ ততালিকে
কাগজ কলমলৈ অনু কৰি বহুত উদ্ঘাটনত লাগিল। কেতিয়াবা সন্ধান
পায় কেতিয়াবা নেপায়। এই বহুত অনুসন্ধানত বিফল হলে তেওঁ
দাক্ষণ হতাশ হৈছিল। এইদৰে কলেজীয়া জীৱন সাং কৰিলে।

১৯০০ খ্ৰীঃত তেওঁৰ পৰীক্ষাৰ ফলাফল বাহিৰ হল। ভালদৰেই
পৰীক্ষা পাছ কৰিলে। এতিয়া আৰু এলবার্ট লৰা নহয় এজন
যুবক।

এলবার্টৰ ধাৰণা আছিল পৰীক্ষা পাছ কৰাৰ পাচত তেওঁ বোজগাবৰ
সুবিধা হব। এই আশা কৰি তেওঁ অধ্যাপকৰ পদৰ প্ৰাৰ্থী হৈ বহুতো
আবেদন কৰিলে। এনে এজন পণ্ডিতৰো ভাগ্যত এনে পদ পাবৰ উত্তৰ
নাছিল। এলবার্ট হতাশ হল। তেওঁৰ ভাগ্যত চাকৰি নহল।
শেষত অনেক চেষ্টাত এটা চাকৰি পালে টেকনিকেল স্কুলত। এই
ঠাইত পঢ়া ছাত্ৰই নিজৰ বোজগাব ব্যৱস্থা কৰি পঢ়িছিল। এই ঠাইত
পঢ়া ছাত্ৰসকল ধনীৰ লৰা নাছিল। এলবার্টে অনুসন্ধানত দেখা পালে
ছাত্ৰসকল তেওঁতকৈ বয়সত গধুৰ। তেওঁৰ মনত আশঙ্কা হ’ল এই
বয়সীয়া ছাত্ৰৰ শিক্ষক তেওঁ হব পাৰিবনে? কিন্তু তেওঁৰ পাঠ্য বিষয়
সমূহ পানীৰ মিঠৈ। গতিকে সবল সহজ কথাবে ছাত্ৰসকলক
পৰিপাটি কৰি বুজাই দিয়াত তেওঁলোকৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হৈ উঠিল অতি
সহজে। এই সময়তে এজন শিক্ষকক দুজন ছাত্ৰক পঢ়াবলৈ এজন
শিক্ষকৰ কাৰণে কৰা বিজ্ঞাপণ দেখা পালে। স্কুলৰ দৰমহাৰ হাবত

ইয়াত বেছি দেখা পালে। তেওঁ এই চাকৰিকে গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু এই চাকৰিত এওঁ বেছি দিন নেথাকিল।

চাকৰিবিচাৰি এওঁ হায়বাণ হল। শেষত কোনো এক পেটেন্ট অফিছৰ চাকৰিৰ সুযোগ ওলাল। নতুন বিষয়ে কোন আবিষ্কাৰ কৰিলে কোনো এক খাটাত লেখি ৰাখে। এই লেখাক বেজেট্টী কোৱা হয়। যিজনে সকলোতকৈ আগত নতুন তথ্য আবিষ্কাৰ কৰে সেই বিষয় বস্তু অৰু নামৰ খাটাত লিখা হৈছিল। এই চৰকাৰী অফিছত তেওঁৰ সহপাঠী গ্ৰসম্যানৰ চেৰ্চাত এটা চাকৰি মিলিল। এই ঠাইৰ কাম সহজ আৰু আজাবিও আছিল। মাত্ৰ দুঘণ্টা বা তিনি ঘণ্টা সময় খাটিলেই হয়। বাকী সময় ছোৱা তেওঁ অঙ্ক কৰি কটাব পাৰে। কিন্তু কি কৰ! অফিছৰ বৰকৰ্ত্তাৰ যে কাৰা নজৰ। এওঁ এটা বুধি উলিয়ালে।

মৰমৰ অকণি হাঁত! তোমালোকৰ বহুতে পাঠ্য পুথি পঢ়াৰ মাজতে গল্পৰ কিতাপ লুকাই ৰাখি যি দৰে পঢ়া সেইদৰে এওঁ অফিছৰ কামৰ মাজত অঙ্কৰ খাটা লুকুৱাই ৰাখি অঙ্ক কৰিবলৈ লাগে। বৰকৰ্ত্তা অহাৰ গম পালেই লৰা লৰি কৈ অঙ্কৰ খাটা লুকুৱাই থৈ ছিল। এওঁ নতুন তথ্য আবিষ্কাৰ কৰিলে আৰু এনে ভাবে অক্লান্ত পৰিশ্ৰমত তেওঁ অস্থস্থ হৈ পৰিলে। এই তথ্য আবিষ্কাৰে বিশ্বত এদিন এক আলোড়ন সৃষ্টি কৰিলে। এই তথ্যৰ প্ৰবন্ধ লৈ এওঁ সংবাদ প্ৰকাশৰ কাৰণে সম্পাদকৰ কাষ চাপিল আৰু সন্মোচিত হৈ কলে “আপোনাৰ কাগজত যদি ঠাই আছে তেনে মোৰ এই প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰক!” এই প্ৰবন্ধৰ গুৰুত্ব সেই দিন সম্পাদকে বুজা নাছিল। পোহৰ, গতি স্থানৰ এদিনৰ এই আবিষ্কাৰে বিশ্বৰ এজন বিৰাট প্ৰতিভাৰ লোকৰ শাৰীত তুলিলে। চাৰিওফালে এওঁৰ নাম ঘণা প্ৰচাৰ হল। এদিন জুৰীখ বিজ্ঞালয়ত চাকৰিৰ কাৰণে আবেদন কাৰী হতাশ হোৱা এলবাৰ্টে আজি সেই বিশ্ববিজ্ঞালয়ৰ পৰাই তেওঁক চাকৰি লবলৈ আমন্ত্ৰণ দিলে। এওঁ প্ৰথমে এই আমন্ত্ৰণত মূল্য নিদিলে। কিন্তু

এনে এজন বিশ্ববিখ্যাত বৈজ্ঞানিকে কি এটা পেটেন্ট অফিছৰ চাকৰিকে খামুছি ধৰি জীৱন অতিবাহিত কৰিব? সেয়ে জুৰীখ বিশ্ববিজ্ঞালয়ৰ চাকৰি লবলৈ সঘণে তেওঁলৈ তাগদা আহিল। শেষত এওঁ বিশ্ববিজ্ঞালয়ৰ চাকৰিত সোমাল। ৩০ বছৰ বয়সত এলবার্ট জুৰীখ বিশ্ববিজ্ঞালয়ৰ অধ্যাপক হল।

ঈশ্বৰক আৰাধনা কৰি আমি তেওঁক ধন্য নকৰোঁ আমি ধন্য হওঁ আইনষ্টাইনক চাকৰি দি জুৰীখ বিশ্ববিজ্ঞালয় আজি ধন্য হল।

সাধৰণতে দেখা যায় সাধক সকল নিৰ্জৰ্জনতা প্ৰিয়। কাৰণ নিৰ্জৰ্জনতা তেওঁলোকৰ ধ্যানৰ উপযুক্ত স্থান। এই নিৰ্জৰ্জনতাৰ মাজত এওঁলোকে জ্ঞানৰ আৰাধনা কৰে। কিন্তু এই পৃথিৱীত সাধাৰণ লোকে নিৰ্জৰ্জনতাৰ পৰা বাহিৰ হৈ অহাৰ চেৰ্চাত থাকে। কিন্তু এলবার্ট আইনষ্টাইন নিৰ্জৰ্জনতা প্ৰিয় লোক আছিল। ইউৰোপ মহাদেশৰ নানা ঠাইৰ পৰা তেওঁৰ নিমন্ত্ৰণ আহিছিল। যি সকলৰ পৰা নিমন্ত্ৰণ আহিছিল সেই সকলো অসাধাৰণ লোক আছিল। এই সকলৰ মাজত তেওঁৰ নিজৰ সত্য প্ৰতিষ্ঠা কৰাই তেওঁৰ উদ্দেশ্যে আৰু সেই কাৰণে এনে নিমন্ত্ৰণ তেওঁ সততে ৰক্ষা কৰিছিল।

চালচ'বাৰ্গ

বৈজ্ঞানিক সকলৰ এক বিৰাট সভা বহিছে। পৃথিবীৰ সকলো বৈজ্ঞানিকৰ এই ঠাইত বিৰাট সমাগম হৈছে। সভাঘৰ বিশিষ্ট বিদগ্ধ বৈজ্ঞানিক সকলেৰে ভৰা। সকলোৱে আইনফাইনৰ অপেক্ষাত তেওঁৰ দৰ্শন অভিলাষত। যথাসময়ত এওঁ আহি উপস্থিত হল।

সাজপোষাকত এজন সাধাৰণ মানুহ। ইমান অমায়িক ভোলানাথ লোক। দেখি সকলো অবাক। এলবাৰ্টে বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। নিজ যুক্তিৰে তেওঁৰ মত শাস্তিৰে যোষণা কৰিলে এই পণ্ডিত মণ্ডলীৰ মাজত। সকলোৱে এওঁৰ অসাধাৰণ প্ৰতিভা দেখি আচৰিত মানিলে।

অকণিহঁত ভাবিছোৱা যিজ্ঞে এদিন পঢ়াশালিত ভাল ছাত্ৰ বুলি স্মৃতি আৰ্জিব নোৱাৰিলে তেনে এজন লোকে আজি চালচবাৰ্গত নিজৰ প্ৰতিভা প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। দেউতাক, মাক, শিক্ষক সকলোৱে ভাবিছিল এওঁ এজন গাধা ছাত্ৰ।

মিউনিক চহৰত থাকোতে সততে এওঁ ভয়ত চলিছিল সেই কাৰণে তাৰ পৰা পলাই আহিল মিলন চহৰলৈ।

জাৰ্মেনীৰ প্ৰখ্যাত চহৰ বাৰ্লিন। সমগ্ৰ ইউৰোপৰ ভিতৰত প্ৰধান বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ। এদিন এই ঠাইৰ পৰা ও নিমন্ত্ৰণ আহিল। এই সময়ত এওঁৰ বয়স ৩৪ বছৰ। এনে বয়সত তেওঁৰ আগত কোনো অধ্যাপকৰ কামত সোমোৱা নাছিল। ই কম সৌভাগ্যৰ কথানে?

বাৰ্লিনত থকা কালত এওঁ এটা ঘৰৰ চাৰি তলাৰ ওপৰত থাকিবলৈ লয়। এই সময়ত তেওঁৰ লগত দ্বিতীয় পত্নী এলিচা। ইয়াৰ আগতে আগৰ পত্নী মিলেভাৰ লগত এওঁৰ সকলো সম্পৰ্ক চিন্ন হৈছিল। এলবাৰ্টে তেওঁৰ লগত দুটি লৰা ৰাখিলে। এই কালছোৱাত তেওঁ এজন প্ৰখ্যাত লোক। অগণন লোকৰ তেওঁৰ ওচৰলৈ সমাগম চলিল। চাৰি তলাৰ ওপৰত থকা এই বৈজ্ঞানিকৰ ঘৰ পৰম তীৰ্থক্ষেত্ৰ হল। এই সমাগমত অহা লোকে সততে দেখা

এলবাৰ্ট আইনফাইন

১৭

পাৰ্য্য এটা দূৰবীণ তেওঁৰ টেবুলত সোমাই থোৱা। তেওঁ এই সকলক বুজাই কয় এই দূৰবীণ মোৰ নহয়। মোৰ আগত যিজন লোক এই ফ্লেটত আছিল তেওঁৰহে।

কোনোৱে আকৌ সোধে “আপোনাৰ তেনে যন্ত্ৰপাতি ক’ত?”

নিজৰ মূৰটো টুকুৰিয়াই এলবাৰ্টে দেখাই ইয়াত। দৰ্শকৰ মাজৰ পৰা প্ৰশ্ন উঠে “ইয়াৰ অৰ্থ কি?”

“এই যে মোৰ মূৰটো” মানুহে দেখি শুনি অবাক। কোনো কোনো দৰ্শকে প্ৰশ্ন কৰে “আপুনি কিমান সময় কাম কৰে?” “মই কেনেকৈ সময়ৰ কথা কম?”—এলবাৰ্ট “চিন্তা কৰাই মোৰ কাম। কেতিয়া চিন্তা কৰো কেতিয়া নকৰো কোৱাটো মোৰ কাৰণে সহজ নহয়। যি শ্ৰমিক যি যন্ত্ৰপাতি লৈ কাম কৰে এই সকলৰ আৰাম বা ছুটীৰ সময় আছে। কিন্তু যি জনৰ চিন্তা কৰাই কাম তেওঁৰ ছুটী নাই আজৰি আৰাম বিৰামৰ সময় ক’ত।

প্ৰথম মহাসমৰৰ সময়। জাৰ্মেনীত এই যুদ্ধৰ কাৰণে হৈ চৈ উঠিল। সকলো যুদ্ধৰ কাৰণে প্ৰস্তুত আইনফাইনে সৰুৰে পৰাই যুদ্ধ বিগ্ৰহৰ বিৰোধী আছিল। সততে শান্তিৰকামী লৰাই এই যুদ্ধত যোগদান নকৰিলে। বৰং এই যুদ্ধৰ বিৰুদ্ধে তেওঁৰ মতবাদ প্ৰকাশ কৰাত লাগিল। বিশ্বৰ এজন শান্তিকামী বুলিয়েই এদিন এওঁ প্ৰচাৰ হল অদূৰ ভবিষ্যতত।

এওঁৰ বিশ্বলৈ কিয়া দ্বিতীয় অৱদান বিশ্ব শাসন প্ৰণালীত উপযুক্ত চৰকাৰ প্ৰতিষ্ঠান কৰি বিশ্বশান্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰা। আজিৰ এই যুগত দ্বিতীয় অৱদানৰ কিমান প্ৰয়োজন। অকণিহঁত আজিৰ বিশ্বৰ বুৰঞ্জীত এওঁ এক অমৰ জীৱনী। এই মহাসমৰত যোগদান নকৰাত জাৰ্মান চৰকাৰে তেওঁৰ বিৰুদ্ধে কোনো ব্যৱস্থা লব নোৱাৰিলে যিহেতু তেওঁ আছিল চুইজাৰলেণ্ডৰ নাগৰিক আন্তঃজাতিৰ আইনমতে জাৰ্মান চৰকাৰে তেওঁৰ ওপৰত কোনো ব্যৱস্থা লব নোৱাৰিলে। জাৰ্মান সকলৰ ঠাট্টা বিদ্ৰূপ সহজে উপেক্ষা কৰি তেওঁ নিজৰ কামত

অগ্রসৰ হল। যুদ্ধ আৰম্ভ হল ১৯১৪ সনত। ইয়াৰ এবছৰ পাচত তেওঁ জেনেৰেল থিওৰী অৱ বিলেটিভিটি যাক আপেক্ষিকতাবাদ কোৱা হয় এই থিওৰী বাহিৰ কৰিলে। বিশ্বৰ নানা ঠাইৰ লোকে এতক দ্বিতীয় নিউটন আখ্যা দিলে। এই থিওৰী লৈ সমগ্ৰ ইংলেণ্ডত হৈ চৈ উঠিল। তেওঁৰ মতৰ বিৰুদ্ধে তৰ্ক-তৰ্কি চলিল। শেষত এই মতবাদৰ সত্যতা প্ৰমাণ কৰিবৰ কাৰণে সূৰ্যগ্ৰহণৰ সময়ত ফ'টো লোৱাৰ ব্যৱস্থা হল। সমগ্ৰ বিশ্বই অৰ্থ ফলা ফলৰ অপেক্ষাত বাট চালে।

চৰি লোৱাৰ পিচত প্ৰমাণিত হল এওঁৰ মতেই সত্য। ইংলেণ্ডৰ বয়েল চছাইটিয়ে আইনষ্টাইনক পৰীক্ষাৰ ফলাফল জনাই অভিনন্দন জনালে। এই দিন এটা শুভলগ্নহে। এওঁ বয়েল চছাইটিৰ অভিনন্দন পাই অত্যন্ত সুখী হল। নানান দেশ-বিদেশৰ পৰা বৈজ্ঞানিক সকলেও এওঁলৈ একে সময়তে অভিনন্দন জনালে।

এই সময়ত অনেকে এওঁৰ এতিয়াটো কাষলৈ আহি সোধে “এতিয়াটো আপোনাৰ সত্য প্ৰমাণিত হল?” আপোনাৰ অৱস্থা এতিয়া সন্দেহৰ স্থল ক’ত?

আইনষ্টাইন উত্তৰ দিলে “মোৰ জানো কোনো দিনে সন্দেহ আছিল সত্যপ্ৰমাণিত বহু আগতেই হৈছে। আজি মই পৰম আনন্দিত হৈছো। মানুহে এই সত্যক এতিয়া বুজিব পাৰিছে। আইনষ্টাইনৰ গোৰু সমগ্ৰ জাৰ্মেনী সমুজ্বল হৈ উঠিল। ইয়াৰ পাচৰ এদিনৰ কথা। দিনটোত এওঁ কান্দি কান্দি তেওঁৰ নিজৰ পৰিবাৰৰ ডিঙিত ধৰি ক’লে “এই সকলে মোক কি বুলি ভাবে কোৱাচোন?” মই যেন ভেৰোঁ চিত্ৰতাৰকাহে নাইবা চাৰ্কেচৰ খেলুৱাৰী এটাহে? এইবাৰ নিজৰ পৰিবাৰক সোধাৰ কাৰণ আছিল। এবাৰ কোনো এ ফিল্ম-কোম্পানীয়ে তেওঁৰ জীৱন চৰিত্ৰ তুলিবৰ কাৰণে ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰে। আইনষ্টাইন কিন্তু সন্মত নহল। অকণিহঁত! তোমালে ভাবিছোঁৱা আজিৰ যুগত এনে প্ৰলোভন ভাৰ ভেটিলে বাওঁহাত

নোলোৱালৈ কেইজনে উদাসীন হৈ থাকিব পাৰে? এনে টকা পয়ছাৰ মোহ পাহৰিব পৰা লোক আমাৰ মাজত আজি কেইজন আছে? অকণিহঁত! এইজন্য মহান পুৰুষৰ আৰ্হি আদৰ্শ তোমালোকে সকলোৱে লোৱাইক। ধনৰ লোভে এওঁক কোনো দিনে টলাব নোৱাৰিছিল। লোভ মোহৰ পৰা এওঁ সততে আতৰ আছিল। টকাৰ প্ৰতি মোহ এওঁৰ কোনো দিনে নাছিল। এনে আৰ্হি প্ৰতিজন মহান লোকৰ জীৱনীত পাবা। এই জীৱন তোমালোকৰ আদৰ্শ হোৱা বিশেষ দৰকাৰ। সেয়ে হল সমগ্ৰ মানবৰ নিজৰ। দহৰ, স্বদেশ আৰু বিশ্বৰ আৰ্হি স্বৰূপ। এই আদৰ্শই হল বিশ্বশান্তি, বিশ্ব ভাতৃত্ব, বিশ্বপ্ৰেমৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ ইন্ধনস্বৰূপ। কোনো মহান লোকৰ জীৱনত এনে টকাৰ পূজাৰী অকণিহঁতে নেপাবা।

অনেক বাতৰি কাকতৰ মালিক তেওঁৰ মতবাদ নিজ নিজ কাকতত প্ৰকাশ কৰি ছপাবলৈ তেওঁৰ কাষ চাপে। অনেকে আকৌ টকাৰ লোভ দেখুৱাই এওঁক। কিন্তু এওঁ অলব আৰু নিজক টকালৈ বিক্ৰী কৰাৰ পৰা সততে দূৰত আছিল। যদি কোনো সময়ত টকা হাতলৈ আহেও তাক সজকামত ব্যয় কৰিছিল। বেছি সঞ্চয় কৰাৰ এওঁ বিৰোধী আছিল। কোনো দিনে এনে ভাবে ধনসঞ্চয়ৰ পক্ষপাতী নাছিল।

বিশ্ববিখ্যাত হৈ নোবেল বঁটা পাই একলাথ কুৰিহাজাৰ টকা জাৰ্মেনীৰ উন্নতিৰ কাৰণে ততালিকে বিলাই দিয়ে। এই নোবেল বঁটা ১৯২১ খ্ৰীঃ ত পায়। ফটো ইলেকট্ৰিক সম্বন্ধে গবেষণা কৰাৰ কাৰণে এই বঁটা—বিশ্ববিখ্যাত নোবেল বঁটা পাইছিল। এনে বঁটা আমাৰ ভাৰতৰ চি, ভি, ৰমণ আৰু বিশ্বকবি ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰেহে পাইছিল।

এওঁ আছিল অহঙ্কাৰ নথকা লোক। নিজৰ বিজ্ঞা বুদ্ধিৰ জয়গান কৰা লোক নাছিল। বিলাসিতাৰ আশ্ৰয় নলৈছিল। মটৰত চলাফিৰা নকৰিছিল। মটৰত ফুৰিলে নিজক সাধাৰণ শ্ৰেণী লোকৰ পৰা পৃথক কৰা হয় বুলি ভাবিছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা শ্ৰেণীবিভেদ ধুনী দুখীয়াৰ

ভেদাভেদ সৃষ্টি কৰা বুলি তেওঁ ভাবিছিল। এই কাৰণে টাম, বাচত সাধাৰণ মানুহৰ লগত ফুৰিছিল। এনে ভাবে ফুৰাৰ কাৰণ এওঁক স্তম্ভিলে উত্তৰ দিছিল। “এইভাৱে ফুৰিলে দহজনৰ যোগাযোগত আহি মানুহৰ ভাবৰ আদান প্ৰদানৰ সুযোগ ঘটে।” ৰেলত সদায় তৃতীয় শ্ৰেণীত ফুৰিছিল। যি আদৰ্শ আমাৰ দেশৰ মহামানৱ মহাত্মাজীৰ আছিল। কিন্তু এই তৃতীয় শ্ৰেণীৰ যাত্ৰী হোৱাৰ তেওঁৰ পৰিবাৰ বিৰোধী হোৱাত এওঁ সততে দ্বিতীয় শ্ৰেণীত যাব লগা হয়।

এওঁৰ সবল জীৱনযাপনৰ সকলো যেন গল্পহে। কিন্তু গল্প হলেও সত্য কাহিনী। এওঁ সবল সহজ আৰু অমায়িক লোক আছিল। সঙ্গীতত এওঁৰ বাপ আছিল। ছ’বছৰ বয়সৰ পৰাই বেহেলা বাদক হয়। এই ক্ষেত্ৰত অনেক ব্যৱসায়ী বেহেলা বাদকক চেৰ পেলাই ছিল। আজৰিৰ সময় চিগাৰেটত এবাৰ হোপা মৰাত। আজৰি সময়ত বাহিৰা কিতাপ পত্ৰত নিজক আৱদ্ধ ৰখা, কম পৰিমাণৰ আমোদৰ বিষয় হল জিউনিযম্ (Zionism)।

“মই পদাৰ্থ বিজ্ঞানত ভোল গৈছে ভাল পাও। মানৱ জগতৰ হাল-চাল মই নুবোজো আৰু সেইবোৰ মোৰ আয়ত্তাধীনো নহয়। মই কি কৰিছো নকৰিছো এইবোৰৰ প্ৰচাৰ অতিৰঞ্জিত কৰা হৈছে। প্ৰকৃততে সৌন্দৰ্য্যৰ সাধক হল বিজ্ঞান। প্ৰকৃতিৰ এই অৱদান মহান। যদিহে কাৰোবাৰ ভাগ্যত এই বিজ্ঞানৰ সাধাৰণত ব্ৰতী হৈ আজীৱন কটাবলগা হৈছে।” এয়ে আছিল মহামানৱৰ উত্তৰ।

এওঁ ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা আৰু আনহাতে একত্ৰীভূত অত্যাৱশাসনৰ বিষয়ে একমত (Totalitarian Tyranny)।

অকণিহঁত বোধহয় তোমালোকে এওঁৰ জীৱনৰ সাধু বিলাক শুনিবলৈ বৰ ইচ্ছুক নহয়নে?

এনে এক সাধু কওঁ শুন। এবাৰ বেলজিয়মৰ পৰা এওঁৰ নিমন্ত্ৰণ আছিল। এই নিমন্ত্ৰণ বেলজিয়মৰ ৰাণীৰ পৰা পোনপেটীগাকৈ আহে। এওঁ গল বেলজিয়মলৈ। ৰেলষ্টেচনৰ পৰা যাত্ৰীৰ হাতত এহাতে

বেগটো আনহাতে বেহেলাখন লৈ বেলজিয়মৰ ৰাজ প্ৰসাদত উপস্থিত। কেনে সবলতা আৰু নিৰাহঙ্কাৰ লোক। ইফালে ৰেল ষ্টেচনত এওঁক আগবঢ়াই নিবলৈ আহিল। ৰাণীৰ বিশিষ্ট লোকসকল। এওঁলোকে ষ্টেচনত এওঁক বিছাৰি তোলপাৰ। এওঁক বিছাৰি নেপায় সকলো হতাশ হল। ইমান মানুহৰ ভীৰৰ পৰা আতৰি কোন টলকত সেইখিনি পালেগৈ কোনেও তলকিবকে নোৱাৰিলে। অৱশেষত এই সকল লোক হতাশ হৈ ঘৰাঘৰি হোৱাৰ আগে ৰাণীক জনালে। আইনষ্টাইন অহা নাই। ৰাণীয়ে শুনি অত্যন্ত দুঃখিত হল। অলপ সময়ৰ পাচত ভৰিৰ জোতা ধুলিৰে ভৰা, হাতত লৈ আইনষ্টাইন উপস্থিত। মূৰৰ চুলি জপৰা, পিন্ধা কাপোৰ মলিয়ণ হাতত এখন বেহেলাৰে আইনষ্টাইন। আইনষ্টাইনে ৰাণীক দেখা কৰিব খুজিলে কিন্তু যেই সেই লোকেটো ৰাণীক সাক্ষাৎ কৰিব নোৱাৰে। প্ৰহৰীয়ে অনুমতি নিদিলে। সিহঁতে ভাবিলে এওঁ বলিয়া মানুহ। আইনষ্টাইনে তেতিয়া এটুকুৰা কাগজত নিজৰ নাম লেখি ৰাণীলৈ পঠালে। লগে লগে প্ৰৱেশৰ অনুমতি আছিল। কিন্তু ৰাণীয়ে এওঁক দেখা পাই অবাক। আইনষ্টাইনৰ সাজ পোষাক সাধাৰণ মানুহে দেখি ভাবিলে এওঁৱেই নে সেই মানুহজন? ইমান সবল আইনষ্টাইন অকল নিৰাহঙ্কাৰ নাছিল। কণ কণ লৰা ছোৱালীৰ লগত প্ৰাণ খুলি আমাৰ দেশৰ নেহক খুড়াৰ দৰে খেলাধুলা কৰি সময় কটাইছিল। সবলতা আৰু নিৰাহঙ্কাৰ এওঁৰ চৰিত্ৰৰ দুটা বৈশিষ্ট্য।

এদিন এজনে তেওঁক প্ৰশ্ন কৰিলে “হেলিকপ্টাৰত উঠি শূন্যৰ কোনো এঠাইত যদি ওলমি থকা যায় তেন্তে পৃথিবীখন ঘূৰি থকা দেখা যাবনে?” খন্তেক এই ভাবে বৈ থকাৰ পাচত যদি নামি আহা তেন্তে দেখিবা যব পৰা শূন্যত উঠিছিল। সেই ঠাইতে নানামিনো কত নামিবা?

এলবাৰ্টে উত্তৰ দিলে “ইস! ইও এক প্ৰশ্ন। যিঠাইৰ পৰা

উঠিছিল। সেই ঠাইতে নামিবা। পৃথিবী ঘূৰিছে। পৃথিবীৰ লগত
বতাহত ঘূৰিছে। সেই বতাহে হেলিকপটাৰ টানি লৈ যাব।

বাঃ তোমাৰ দেখো বেছ বুদ্ধি। এই কথাষাৰ কৈ ভাগিনিয়েকক
লগত লৈ খাবলৈ বহিল।

অকণিহঁত! নামঘৰৰ প্ৰচাৰ হলে আজি আমাৰ দেশৰ মানুহে
মাটিত ভৰি ননুমাই। এই সময়ত অন্য কোনোৱে আহি বিশেষকৈ
সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকে কোনো অহিত কথা কলে খং উতলা হৈ
উঠে। কিন্তু আইনষ্টাইন আছিল এনে উগ্র স্বভাৱৰ বিৰোধী।
এওঁ নম্ৰ, সবল আৰু বিনয়ী প্ৰকৃতিৰ লোক।

আইনষ্টাইন যে প্ৰতিভাবান লোক ইয়াৰ লক্ষণ বহু সময়ত দেখা
গৈছিল। এইবোৰ সৰুসুৰা ঘটনাৰ কথা। এবাৰ কোনো এটা বাৰ
বহুবীয়া লবাই এটা থিওৰী বাহিৰ কৰে। লৰাজনে ভাবিলে তাৰ এই
থিওৰীয়ে আইনষ্টাইনৰ পৰাজয় ঘটাব। লৰাজনে নিৰ্ভয়ে এওঁৰ কাষ
চাপিল। আন মানুহ হোৱা হলে ডব্ৰিয়াই লুকিয়াই বাহিৰ কৰি দিলে
হেঁতেন। কিন্তু আইনষ্টাইনে লৰাজনক অন্ধৰ কোন বিনিত ভুল
দেখুৱাই দিলে। থিওৰী উলিয়াই গপত গজাটোপ হোৱা লৰা অবাক।
ইমানেই ধৈৰ্য্য আইনষ্টাইনৰ।

এওঁৰ সম্বন্ধে শুনা বহুত কথা গল্পৰ দৰে। এবাৰ জাহাজত উঠি
যাত্ৰী হৈ আটলাণ্টিক মহাসাগৰ পাৰ হৈছিল। জাহাজত উঠি
তেওঁ ডেকৰ যাত্ৰী হৈ বহি আছে। জাহাজৰ কেপ্টেইনে বিশ্ববিখ্যাত
লোকজনক ডেকৰ যাত্ৰী দেখি অবাক। ই কি সম্ভৱ! ততালিকে এওঁ
আইনষ্টাইনক কেবিনত থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে।

অকণিহঁত! তোমালোকে ছাগে ভাবিছা আইনষ্টাইনে এই কথা
ৰাখিব। তেওঁ যেন কেবিনৰ যাত্ৰী হলে সবগ ঢুকি পাব।
কেপ্টেইনৰ অনুৰোধ অথলে গল। তেওঁ ডেকৰ পৰা লৰচৰ নহল
বিলাসিতা আৰু আবামক তেওঁ পশ্ৰয় নিদিছিল। এই বোৰটো
তেওঁৰ বিৰাগ।

ভাল সাজ-পোষাক পিন্ধি ফুৰা, ইষ্ট্ৰি কৰা কাপোৰ পিন্ধা আৰু
সততে ডাড়ি গোফ কমোৱাৰ সময় এওঁৰ অভাৱ। সবল জীৱনযাপন
তেওঁৰ আদৰ্শ। গা ধোৱা আৰু দাটি খুৰুৱা চাবোন এটুকুৰাই। এনে
ভাবেই আৰম্ভ হল এওঁৰ জীৱনযাত্ৰা। ধ্যান মগ্ন ঋষি মুনিৰ দৰে
সততে নিজক আৱদ্ধ ৰাখিছিল।

মানৱ জগতৰ হাল চাল মই নুবুজো সেইবোৰ মোৰ আয়ত্তাধীনো
নহয়।

প্ৰথম মহাসমৰ ১৯১৪-১৮ কাল ছোৱা। প্ৰথম মহাসাগৰত
জাৰ্মেনীৰ পৰাজয় ঘটে। সেই সময়ত এক শ্ৰেণী লোকে প্ৰচাৰ
কৰিছিল যে ইহুদী সকলৰ বিশ্বাস ঘাটকতাই জাৰ্মেনীৰ পৰাজয় হয়।
এনে ধাৰণা ক্ৰমান্বয়ে শিপাবলৈ ললে।

আইনষ্টাইন ইহুদী আছিল। এওঁ এই মহাযুদ্ধ প্ৰথমৰ পৰা
বিৰোধী আছিল। যুদ্ধত তেওঁ যোগদান নকৰিছিল। এওঁ আছিল
সম্পূৰ্ণ নিৰপেক্ষ। এই সময়ত এদল লোক এওঁৰ বিৰুদ্ধে উঠিল।
অনেক সময়ত শ্ৰেণীত পঢ়োৱা অনেক জাৰ্মান ছাত্ৰই বিদ্ৰোহী হৈ
উঠিল। কোনো কোনো জাৰ্মান ছাত্ৰই কৈ উঠিল 'ইহুদীকো দেশৰ
পৰা বাহিৰ কৰা।' এনে ধৰণৰ ঘৃণাভাৱ, হিংসা ভাৱৰ বীজ লুকাই
থকা ঈৰ্ষাভাৱৰ কথা প্ৰকাশ কৰা টান। কিন্তু এওঁ ধৈৰ্য্য
নেহেৰুৱালে। এওঁ আছিল আশাবাদী। অদূৰ ভবিষ্যতত জাৰ্মান
সকলৰ এই মনোভাব আতৰিব যে ইয়াত তেওঁৰ দৃঢ়বিশ্বাস
আছিল। এওঁৰ দৃঢ় বিশ্বাস আছিল বিশ্বত, এদিন শান্তি প্ৰতিষ্ঠিত
হব। এই আশাৰ কাৰণে এওঁ সকলো ঠাট্টা বিদ্ৰূপৰ পৰা সততে
নিজক ৰক্ষা কৰি সাহিব পাৰিছিল।

যি দেশত ইহুদী সকলে বাস কৰে সেই দেশক নিজৰ দেশ বুলি
নেভাবে। গতিকে নিজৰ দেশতে এওঁলোক বিদেশী।

অকণিহঁতে! তোমালোকে উদাহৰণ স্বৰূপে লোৱা এজন ইহুদী।

খৃষ্টান ইংৰাজ আৰু ইহুদী ইংৰাজে প্ৰকৃত ইংৰাজক নাগৰিক বুলি স্বীকাৰ নকৰে। এনে মনোভাব বহু যুগ ধৰি চলি আছিল।

“আইভেনহো (Ivanhoe) ভেনিচৰ নাউদ (Marchant of Venece) বা ইহুদী সম্বন্ধীয় যেই কোনো কিতাপ পঢ়িলে অকণিহঁতে এই সম্বন্ধে জানিব। এনে সামাজিক ব্যৱস্থা ধৰ্ম্মই ইহুদী সকলৰ অন্তৰত বৰ আঘাট দিলে। এওঁলোকে এখন স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ কথাই বৰকৈ শিপাবলৈ ধৰে।

ইহুদী সকলৰ আদি বাসস্থান আছিল পেলেটাইন। এই ঠাইকে কেন্দ্ৰ কৰি এওঁলোকৰ এখন সুকীয়া ৰাষ্ট্ৰ গঢ়ি উঠে। এয়ে আন্দোলনৰ সূত্ৰপাত। এই আন্দোলনৰ গুৰি ধৰিলে ইংৰাজ বৈজ্ঞানিক ওয়াৰি ৰিজম্যান। এওঁ আছিল ইহুদী। এওঁ আইনফাইনক এই আন্দোলনত যোগ দিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। এয়ে আইনফাইনৰ মনত নতুন ধাৰণাৰ সূত্ৰপাত। এওঁসকলকৰণে আন্দোলনত যোগ দান কৰিলে।

যুদ্ধ যে বেয়া, যুদ্ধই কাবো মঙ্গল নিবিছাৰে এইসত্য প্ৰচাৰ হবলৈ ধৰিলে। এনে ভাবে ঠাই লোৱাত এওঁ ৰাজনীতিত এদিন সাঙোৰে খাই পৰিল।

প্ৰথম মহাসমৰ (১৯১৪—১৯১৮) সামৰণি পৰিল। স্বাধীন জাতি সনূহে এখন সজ্জ এই উদ্দেশ্যে প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। এই সজ্জৰ উদ্দেশ্যে আছিল যাতে পৃথিৱীত স্থায়ী শান্তি প্ৰতিষ্ঠা হয় আৰু যুদ্ধ পৃথিৱীৰ পৰা চিৰ বিদায় লয়। এই সজ্জকে আখ্যা দিয়ালৈ হয় “লীগ অব নেচন্” (League of Nations) বা সন্মিলিত জাতিসংঘ। এই লীগৰ প্ৰতিনিধিয়ে প্ৰকৃত উপদেশ পাবৰ উদ্দেশ্যে এক কমিচন গঠিত হয়।

আইনফাইন এই কমিচনৰ সদস্য আছিল। কিছুদিন সদস্য হোৱাৰ পাচত এওঁ বুজিলে জাতিসংঘই বিশ্বৰ স্থায়ী শান্তিলৈ কোনো অৰিহণা দিব নোৱাৰে। ইয়াকে ভাবি এওঁ ততালিকে সদস্য পদ ত্যাগ কৰিলে।

জাতিসংঘই যুদ্ধ বন্ধ কৰিব নোৱাৰিলেও ইয়াৰ উদ্দেশ্য মহান। এই মহান উদ্দেশ্য লৈ লক্ষ্য কৰি পুনৰ এওঁ সদস্য পদ ললে। এই সম্বন্ধে নিজৰ মতবাদ এইদৰে প্ৰকাশ কৰিলে জাতিসংঘই (লীগ অব নেচন্) বিশ্বত শান্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰিব এনে বিশ্বাস মোৰ নাই। তথাপি বিশ্বৰ শান্তি প্ৰতিষ্ঠা বুলিবলৈ, একমাত্ৰ এই জাতিসংঘই। সেয়েহে তেওঁৰ এই প্ৰতিষ্ঠানলৈ ইমান আস্থা।

জাৰ্মেনীত আইনফাইনক লৈ যিমানেই আন্দোলন বাঢ়িল সিমানেই বিশ্বত এওঁৰ প্ৰতিভা প্ৰচাৰ হল। এই সময়তে এওঁক হলেণ্ডত বক্তৃতা দিবলৈ নিমন্ত্ৰণ আহিল। এই ঠাইলৈ আহাৰ পাচত এওঁ লাইটন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক নিযুক্ত হয়। বছৰৰ ভিতৰত এওঁৰ মাত্ৰ দুদিন বক্তৃতা দিয়াৰ ভাৰ।

১৯২১ সনত এওঁ চেকোশ্লোভেকিয়াৰ প্ৰাগ কলেজত বক্তৃতা দিয়ে। ইয়াৰ পাচত বক্তৃতা দিয়ে অষ্ট্ৰিয়াৰ ৰাজধানী ভিয়েনাত।

এই সময়তে ইহুদী আন্দোলনৰ নেতা ওৱাজম্যান আমেৰিকা ভ্ৰমণত বাহিৰ হয়। আমেৰিকাৰ অধিবাসী ইহুদীসকল বৰ ধনী লোক। এই সকলৰ সহায় সহানুভূতিৰ আশাত ওৱাজম্যান বাহিৰ হয়। এই যাত্ৰাৰ সহযাত্ৰী কৰিলে আইনফাইনক। আইনফাইন যাবলৈ ওলাল। আমেৰিকা পোৱাৰ পাচত এওঁক অভিনন্দন জনাবলৈ লোকে লোকাৰণ্য। জাহাজ ঘাটত অপেক্ষা কৰি থকা বিৰাট জনতাৰ সমাগম মানুহৰ দলদোপ হেন্দোলদোপ এওঁৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ।

আমেৰিকাৰ ভ্ৰমণ শেষ কৰি এওঁ ইংলণ্ডলৈ আহিল। এই ঠাইলৈ আহিয়েই এওঁ পোন প্ৰথমে নিউটনৰ সমাধিত শ্ৰদ্ধা জ্ঞাপন কৰিলে। ইয়াৰ পাচত ইয়াৰ চহৰ সমূহত বক্তৃতা দিবলৈ ধৰিলে। এওঁ সকলো বক্তৃতা আপেক্ষিতা বাদ থিওৰীৰ ভিত্তি কৰি দিছিল।

এই সময়লৈকে ইংলণ্ডৰ লোক সকলৰ মাজৰ পৰা জাৰ্মান সকলক প্ৰতি ঘৃণাভাব দূৰ হোৱা নাছিল। এনে হোৱাৰ কাৰণ আছিল। অকণিহঁত ! ভাবি ছোৱা প্ৰথম মহাসমৰৰ ফলত এওঁলোকৰ কোনোৰ

দেউতাক, কোনোৰ ভাই ককাই কোনোৰ তিবোতাৰ স্বামী হেৰায়। এই সকলোৰে ঘৰে ঘৰে কান্দোনৰ বোল উঠিছে। এনে অৱস্থাৰ বাবে দায়ী কোন? এই জাৰ্মান সকলৰ প্ৰতি ঘৃণা নহবনে? এই ঘৃণা ভাবৰ ফলত, দেশৰ সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ সমাজ হয়তো জাগি উঠে। এইভাৱে আইনষ্টাইনক ভালদৰে ভয় খুৱালে। কি জানিবা এই ঠাইত এওঁক অপমান কৰে কোনোবাই। গতিকে এওঁ চুইজাৰলেণ্ডৰ নাগৰিক বুলি দেশত প্ৰচাৰ কৰিলে।

এইভাবে বিভিন্ন দেশৰ চৰকাৰৰ ওছবত সন্মান লাভ কৰে।

শেহৰ কালছোৱা :

আইনষ্টাইন আছিল জাৰ্মান চৰকাৰৰ বৰ প্ৰিয়। এওঁক সন্মান দৰ্শাবৰ কাৰণে মান মন্দিৰ স্থাপিত হল। এই ঠাইত পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ গবেষণা কৰা স্থিৰ হল।

১৯১৯ খ্ৰীঃ-ক এক ঘটনা। আকাশৰ মেঘ দেখি যিবোৰে বতৰৰ গতি নিৰূপণ কৰা হয় সচৰাচতে এই ঘটনাৰ পৰাই ইহুদী সকলৰ ভবিষ্যত ভাগ্য নিৰ্ণয় কৰা সহজ হল।

ওৱালউৰি ৰাথেনাউ আছিল এজন ধনী ইহুদী। যুদ্ধ থামিলত এওঁ জাৰ্মেনীৰ পৰৱৰ্ত্তী মন্ত্ৰী হল। দেশত যাতে শান্তি প্ৰতিষ্ঠা হয় তাৰ কাৰণে তেওঁ দেহে কেহে লাগে। ৰাছিয়াৰ লগত এওঁ সন্ধি স্থাপন কৰিলে। ইয়াৰ ফলত ইহুদী সকলৰ বিপক্ষে সংশ্লিষ্ট যড়যন্ত্ৰকাৰী দলে নিজে ধৰা দিলে। এদিন ৰাথেনাউ অফিছলৈ গৈছে। সেই ঠাইত ইংৰাজ আৰু ফ্ৰান্সৰ দূতসকলে অপেক্ষা কৰি আছিল। হঠাৎ ৰাফাত তেওঁৰ গাড়ী খনক আন এখন গাড়ী আহি আক্ৰমণ কৰিলে। মুহূৰ্ত্ততে কি অঘটন ঘটিল। দেখা গল ৰাথেনাউ আততায়ীৰ গুলিত প্ৰাণ হেৰুৱাই গাড়ীৰ ভিতৰত পৰি আছে। এই ঘটনাই দেশত এক চাক্ষু্যৰ সৃষ্টি কৰিলে। চৰকাৰৰ ফালৰ পৰা দুদিন ছুটীৰ দিন ঘোষণা হল। কিন্তু এক শ্ৰেণী লোকে এই শোক

প্ৰকাশত সহানুভূতি নেদেখালে। যিজনৰ হাতৰ পৰা এখন তালিকা পোৱা গল তেওঁৰেই হত্যাকাৰী বুলি জনা গল। এই লোকজনৰ হাতত ৰাথেনাউৰ প্ৰাণ গল। সেই মানুহজনৰ হাতত পোৱা তালিকাত ভবিষ্যতে আৰু যিসকলৰ প্ৰাণ লোৱাৰ ব্যৱস্থা আছিল তেওঁলোকৰ নামধাম লিখা আছিল। ৰাতিৰ ভিতৰতে এই খবৰ প্ৰসাৰ হল। আইনষ্টাইনৰ নামো এই তালিকাত আছিল। আইনষ্টাইনে কিন্তু এই খবৰত অকনো ভয় নেখালে। নিৰ্ভীক ভাবে তেওঁ শান্তিৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰি গল। সেই সময়ত যিবিলাক দেশে সৰাতকৈ জাৰ্মেনীক ঘৃণাৰ চক্ষুৰে চাইছিল সেই বিলাকৰ ভিতৰত ফ্ৰান্স প্ৰধান আছিল। এই বিদ্বেষ ভাবে বেয়াকৈ শিপাবলৈ ধৰিছিল। আইনষ্টাইনে দেহে কেহে এই বিদ্বেষভাব দূৰ কৰিবলৈ চেষ্টা চলালে। এই উদ্দেশ্যে তেওঁ ফ্ৰান্সলৈ গল।

ফ্ৰান্সৰ পৰা এওঁ প্ৰাচ্য ভ্ৰমণত বাহিৰ হল। ১৫ নভেম্বৰ ১৯২২ খ্ৰীঃ-ত এওঁ সাংহাই পালেহি। তাৰ পৰা জাপান অভিযুখে যাত্ৰা কৰিলে। জাপানৰ পৰা পেলেটাইন অভিযুখে যাত্ৰা কৰিলে। এই পেলেটাইনেই যেন ইহুদী সকলৰ বাসস্থান হয় ওৱাজ ম্যানে আইনষ্টাইনক লগত লৈ এই চেষ্টাত লাগিল।

এই চহৰ ফুৰা কালতে আইনষ্টাইনে 'নবেল্ প্ৰাইজ' পায়। ১৯২৩ খ্ৰীঃ-ত আইনষ্টাইন জাৰ্মেনীলৈ ঘূৰি আহে। এওঁৰ অনুপস্থিতত জাৰ্মেনীত তেওঁৰ বিৰুদ্ধে নানা চক্ৰান্ত চলিছিল আৰু অনেক সছা মিছা কথাৰ প্ৰচাৰ হৈছিল।

১৯২৯ খ্ৰীঃ-ত আইনষ্টাইনে "ইউনিফাইড্ ফিল্ড থিওৰী" প্ৰচাৰ কৰে। এই থিওৰী প্ৰচাৰৰ লগে লগে সমগ্ৰ বিশ্বত এক বিৰাট ছলস্থল লাগিল। আইনষ্টাইনৰ এই সময়ত বয়স ৫০ বছৰ। প্ৰতি বছৰৰ দৰে এই বাৰো এওঁৰ জন্মদিন আছিল। এই দিনত নানান জনৰ নানান ঠাইৰ পৰা উপহাৰ আছিল। নানান লোক এওঁক এই দিনত অভিনন্দন জনাবলৈ অহা স্বাভাৱিক। সাধাৰণ মানুহে জন্ম

দিনত ক'ত আনন্দ কৰে। কিন্তু পাৰ্থিব আনন্দত এওঁৰ অকনো অকনো হেপাহ নাছিল। সেয়েহে এই দিনটোত ঘৰৰ পৰা বাজ ওলাই কোনো এক অজান গাঁৱলৈ গৈ দিনটো কটালে।

এওঁৰ জন্মদিনত বাৰ্লিন মিউনেচিপেলে এটা ঘৰ উপহাৰ দি সন্মান জনাব খুজিলে। কিন্তু এই চেষ্টাত বাধা পৰিল। যেতিয়াই এই উপহাৰ দিয়াৰ ব্যৱস্থা হয় তেতিয়াই এওঁৰ বিৰোধী দলে বাধাৰ চেষ্টা কৰে। ফলত মিউনিচিপেলৰ এই উপহাৰ প্ৰত্যাখান কৰে। এই উপহাৰ নললে কিন্তু নিজৰ উপাৰ্জনৰ ধনৰে তেওঁৰ এটা নিজা ঘৰ হল।

এই ঘটোত তেওঁৰ জমাকৰা সকলে ধন খৰছ কৰিলে।

প্ৰথম মহাসমৰ। অষ্ট্ৰিয়াৰ এজন অধিবাসী সাধাৰণ হাবিলদাৰ হৈ জাৰ্মেনীৰ পক্ষত যোগ দিয়ে। যুদ্ধ বন্ধ হোৱাৰ পাচত এই হাবিলদাৰ আহত হৈ হাস্পাতালত পৰি আছিল। হাস্পাতালৰ পৰা বাহিৰ হৈ নিজ উপাৰ্জনৰ কাৰণে দেশে বিদেশে ঘূৰি আহি মিউনিক চহৰত উপস্থিত।

এনে এজন সাধাৰণ লোক এদিন ভবিষ্যত জাৰ্মেনীৰ ভাগ্য-নিয়ন্তা হব বুলি কোনে জানিছিল? এই মানুহজনেই আছিল বিশ্ববিখ্যাত এডলফ্ হিটলাৰ। প্ৰথমতে হিটলাৰে এটা সৰু দল গঠন কৰিলে। দলৰ প্ৰথমতে সভ্য আছিল ছয় সাতজন। এই দলে বিশ্বাস কৰিছিল তেওঁলোকৰ পৰাজয়ৰ গুৰিত ইহুদীসকল। কাৰণ এই সকলে যদি বিশ্বাসঘাটকতা নকৰিলেহেঁতেন জাৰ্মানীৰ জয় অনিবাৰ্য্য। এই বাণী হিটলাৰে অসীম সাহসৰে প্ৰকাশ কৰাত শ্ৰোতাসকল ইহুদীৰ বিৰুদ্ধে ভীষণ উদ্দীপ্ত হয়। এই হিটলাৰৰ দলকে কোৱা হয় নাৎসীবাদী (Nazism) এই দলে ক্ৰমাত শক্তিশালী হৈ উঠিল। জাৰ্মান চৰকাৰৰ বিষয়াই দলৰ সমৰ্থক হল।

১৯২৮ সনৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচনত নাৎসীদলে বহু ভোট লাভ কৰে। ইয়াৰ ফলত চৰকাৰৰ ফালৰ পৰা ইহুদী দমন অভিযান চলিলে।

আইনফাইনে বহু আশা নিৰাশাৰ মাজত ভাবে এই ইৰাভাৰ সোনকালে আতৰিব। কিন্তু এই ধাৰণা এওঁৰ অলীক সপোন।

১৯৩০ খ্ৰীঃত আমেৰিকাৰ পৰা আইনফাইনে নিমন্ত্ৰণ পালে। তাৰ পাচৰ বছৰত এওঁ আমেৰিকাৰ পৰা ঘূৰিল। ১৯৩২ খ্ৰীঃ আকৌ নিমন্ত্ৰণ আহিল। যি কথা আইনফাইনে উপলব্ধি কৰিও আনৰ আগত প্ৰকাশ নকৰিছিল আজি যোৱাৰ আগত নিজৰ স্ত্ৰীক জনালে। “এয়ে হয়তো আমাৰ নিৰ্বাসনৰ প্ৰথম সূত্ৰপাত, সঁচাই ঘূৰি আহি এওঁ জাৰ্মেনীত পুনৰ প্ৰবেশ কৰিব নোৱাৰিলে। কাৰণ নাৎসী সকলে সেই সময়তে ইহুদীৰ হত্যাকাণ্ড অভিযান চলায়। যিমান ইহুদী জাৰ্মেনী, আছিল এওঁলোকৰ অনেকক হয়তো হত্যা কৰা হৈছে আৰু অনেকক জন্মভূমিৰ পৰা বাহিৰ কৰা হৈছে। এই ভাবে হিটলাৰে এক তাণ্ডৱলীলাৰ সৃষ্টি কৰিলে।

এইবাৰ আইনফাইনে বাসভূমি কৰিলে বেলজিয়মত। বেলজিয়ম জাৰ্মেনীৰ ওচৰৰ দেশ।

যেই সেই সময়তে গুপ্ত ঘাটকক হাতত তেওঁৰ জীৱন বিপন্ন হব পাৰে। এই ভাবি বেলজিয়াম চৰকাৰে তেওঁৰ নিৰপত্তাৰ কাৰণে পুলিচ পহৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। এইদৰে ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই থাকি বন্দী জীৱন কটোৱা কঠিন। আনহাতে গুপ্ত ঘাটকৰ হাতত কোনো মুহূৰ্ত্তে প্ৰাণ যায় তাৰো কোনো ঠিক নাই। সেয়েহে আইনফাইনে আমেৰিকাৰ আমন্ত্ৰণত প্ৰিসটন কলেজত অধ্যাপকৰ কাম লৈ ইউৰোপ এৰি আহি আমেৰিকালৈ যাত্ৰা কৰিলে। পাচত এৰি গল পিতৃ পুৰুষৰ বাসভূমি। তেওঁৰ ৫০ বছৰৰ জমা কৰা ধনৰ তৈয়াৰী ঘৰখন। এই সকলো এৰি গলেও তাৰ বাবে তেওঁৰ দুঃখ নাই।

এতিয়াৰ পৰা আইনফাইন আমেৰিকাৰ স্থায়ী অধিবাসী হল। এই ঠাইত এওঁৰ স্ত্ৰী এলিচদাৰ মৃত্যু হয় ১৯৩৫ খ্ৰীঃত। জীৱনৰ সঙ্গী হেৰুৱালেও তেওঁৰ চিত্ত বিহ্বল হোৱা দেখানগল। এওঁ-

প্ৰিয়তমাব শূন্য ঠাই অধিকাৰ কবিলে নিজা কণ্ঠাই আৰু ভনীয়েক মাথাইয়ে। এওঁলোক এতিয়া এওৰ সকলো সান্ত্বনা আৰু আশা ভৰাঘাৰ স্থল।

দ্বিতীয় মহাযুদ্ধ—১৯৩৯

১৯৩৯ সন। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ আৰম্ভন। আইনফাইনে বুজি উঠিল এওঁৰ আৱিষ্কাৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি জাৰ্মেনীয়ে অনেক বিস্ফোৰক সৃষ্টি কৰিব। আনকি আনবিক বোমা তৈয়াৰ কৰি হাজাৰ হাজাৰ মানুহৰ প্ৰাণ হানী কৰাৰো অসম্ভৱ নহব। জাৰ্মেনীক এই ক্ষেত্ৰত বাধা দিয়াৰ একমাত্ৰ পথ হল জাৰ্মেনীৰ আগতে আনবিক বোমা তৈয়াৰ কৰা।

কিন্তু এই কামত লাগে অজস্ৰ ধন। ইমান ধন এওঁৰ ক'ত! মাহেকৰ অধ্যাপকৰ দৰমহাতে জানো এনে কাম হাতত লব পাৰি? এই হেতুকে এওঁ ৰাষ্ট্ৰপতি ৰুজভেলটলৈ দিয়া চিঠিৰ কথা। আগতে এই চিঠিৰ কথা অকণিহঁতক কৈ আহিছে।

জীৱনৰ শেষ কালছোৱা

১৯৫৫ সন, ১৮ এপ্ৰিল বিশ্বৰ এটি লেখত লব লগা দিন। এনে এটি শুভ দিনত বিশ্বৰ এই মহামানৱৰ জনে, বিশ্ববিখ্যাত বৈজ্ঞানিক জনে নশ্বৰ দেহা এৰিলে। বিশ্ববাসীলৈ বাণী দি গল আজি যদি মোৰ যৌৱন পুনৰ ঘূৰাই পালোহেঁতেন তেনে বিজ্ঞানৰ সাধক নহৈ এজন ফেৰিওৱালাৰ কাম নহয় শ্ৰমিকৰ কাম কৰি কাল কটালোহেঁতেন। “আজি বিশ্ববাসীয়ে এই মহান আত্মাৰ এই বাণী স্মৰণ কৰিব দিন। অনেক দুখতেহে এই ঘাৰ কথা এওঁ কৈছিল। জাৰ্মেনত এওঁৰ শান্তি নহল। কাৰণ বৈজ্ঞানিক ৰাজনীতিৰ মেৰপাকত পৰে। ৰাজনীতিৰ মাজত শান্তি কত? আইনফাইন বিশ্বশান্তিৰ প্ৰতীক।

গতিকে তেওঁৰ এই বাণী আগত উল্লেখ কৰা জীৱনৰ অভিজ্ঞতা। ইজৰাইলৰ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আসন ঘাচি দিয়াতো এই কাৰণতে

এওঁ এদিন প্ৰত্যাখ্যান কৰিছিল। ইজৰাইলৰ এক অংশত এক নতুন ৰাষ্ট্ৰ গঢ়ি উঠিল। দেশৰ এজন প্ৰখ্যাত বিশ্ববৰণীয় নেতাৰ জীৱন এক কৰুণ, অশান্তিৰ মাজে আৰু নানান দৈন্য দৰিদ্ৰতাৰ ভিতৰেদি আগুৱাব লাগিছে। সেইহেতু আইনফাইনে হেলাৰঙ্গে প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে। এনে এক শান্তিৰ জীৱনযাপনৰ আদৰ্শ হ'ল আইনফাইনৰ।

অকণিহঁত! আজি বিশ্বত এই মহামানৱ নাই। তেওঁৰ আমি নাম লৈছো, শোক সভা পাতিছো, কি উদ্দেশ্যে জানা? তেওঁ বিশ্বৰ বুৰঞ্জীত অক্ষয় কীৰ্ত্তি ৰাখি গল! এনে বোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া কঠিন। তথাপি বিশ্বলৈ দি যোৱা দুটা অবদানেই আৱিষ্কাৰেই মহান অৱদান।

আইনফাইনৰ আৱিষ্কাৰৰ আগতে মানুহৰ বিশ্বাস আছিল পদাৰ্থ (matter) আৰু শক্তি (energy) দুয়ো বিভিন্ন বস্তু। ধৰি লোৱা ইটা এডোখৰ। ই এক পদাৰ্থ। উত্তাপ শক্তি এই উত্তাপ আৰু ইটা দুয়োটা পৃথক বস্তু। আইনফাইনৰ মতে পদাৰ্থ মাত্ৰই শক্তি। এটা আনটোৰ ৰূপান্তৰ মাত্ৰ। এই তথ্য আইনফাইনে আৱিষ্কাৰ কৰে। এই তথ্য আৱিষ্কাৰৰ ফলত সমগ্ৰবিশ্বত তোলপাৰ লাগিল। আইনফাইনৰ এই তথ্য সত্য হলে অসম্ভৱো সম্ভৱ হব। কিছুমাণ অণুপৰমাণু ভাঙি মানুহে কল্পনাৰীতিত অসীম শক্তি লাভকৰা আইনফাইনৰ এই কথা সত্য হৈছিল। সেই কাৰণে অনুক ভাঙি আনবিক বোমা তৈয়াৰ কৰা সম্ভৱ হল। প্ৰকৃতপক্ষে আনবিক যুগৰ নায়ক হল আইনফাইন। এই তথ্য তেওঁৰ আপেক্ষিকতাবাদ তত্ত্বৰ এটা অংশ মাত্ৰ। এই প্ৰসঙ্গত তেওঁ আৰু এটা কথা কৈছিল। সাধাৰণতে আমি কোনো বস্তুৰ ভিতৰত তিনিটা মাত্ৰা দেখো। সি হল দীৰ্ঘ, প্ৰস্থ, আৰু বেধ। তেওঁৰ মতে প্ৰত্যেক বস্তু চাৰি মাত্ৰা। এই চতুৰ্থ মাত্ৰা তেওঁৰ মতে সময় (time)।

জীৱনৰ শেষছোৱাত তেওঁ দেখা পাইছিল গ্ৰহ, তৰা, নক্ষত্ৰ, পোহৰ, অণুপৰমাণু সকলোবোৰেই। ইয়াকেই তেওঁ নাম দিছিল “দি ইউনিফাইড্ ফিল্ড থিয়ৰী”।

বিশ্বৰ বৈজ্ঞানিক সকলৰ মাজত তেওঁ বিস্তৰ প্ৰভাৱ দেখালে যিদিনা এডাল পেন্সিল লৈ এই সকলোবোৰ অঙ্কৰ এওঁৰ আঁহ আন বৈজ্ঞানিক সকলৰ দৰে কোনো যন্ত্ৰপাতি নাছিল। কি বিৰাট প্ৰতিভা এই বিশ্ব মানৱৰ।

—অন্ত—

বিশেষ টোকা :—

‘Dr. J. V. Narlikar, the eminent Indian Scientist, who has made an important contribution to the theory of gravitation, discusses the revolution caused by Prof. Einstein’s special theory of relativity in modern Physics. It upsets the major premises of Newton’s thesis, and thus enabled the world to understand better the natural Phenomena.’

ওপৰৰ কথাখিনি এই ভাৰতীয় বিখ্যাত বৈজ্ঞানিক ডঃ জে, ভি, নাৰলিকাৰেৰ যিমান মাধ্যাকৰ্ষণ বিশেষ তথ্যৰ বহুত উদ্ঘাটন কৰিছে এওঁ অধ্যাপক আইনষ্টাইনৰ বিশেষ আপেক্ষিকতা বাদ থিওৰীৰ আধুনিক পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ কি প্ৰভাৱ পেলাইছে এওঁৰ নতুন গবেষণাই আনকি নিউটনৰ বহুতো তথ্যৰ সূক্ষ্ম মীমাংসাবে বিশেষত্বও ভেদ কৰিছে আৰু বিশ্বলৈ প্ৰাকৃতিক বহুত পদাৰ্থৰ উদ্ঘাটনৰ নতুন তথ্য পাতি ডাঙি ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

মাধ্যাকৰ্ষণ সূত্ৰ (Theory of Gravitation—Dr. J. V Narlikar)

আইনষ্টাইনৰ আপেক্ষিকতাবাদ থিওৰীৰ মূল উদ্দেশ্য “when gravitation is present in given region অৰ্থাৎ যেতিয়া মাধ্যাকৰ্ষণ পৃথিৱী কোনো অংশত দেখা যায় Geometry rule that of Euclid, অৰ্থাৎ জাৰ্মানী ইউক্লিডৰ নহয় আইনষ্টাইনে তথ্য আগবঢ়ালে কিদৰে জ্যামিতিৰ পৰিবৰ্তন হল যেতিয়া পদাৰ্থ আৰু পৃথিৱীৰ মাধ্যাকৰ্ষণ একেলগত দেখা গল (Einstein gave equations describing how the geometry is modified when matter and gravitation is present). ধৰি লোৱা, আমি ক, খ, গ, তিনি নিৰীক্ষণক পৃথিৱীত একো ঠাইত ৰাখিলো আৰু তেওঁলোকক কাৰণ হল যে ইজনে সিজনে পোহৰৰ যোগেদি কথাবতৰা

হবলৈ। এই পোহৰ এটা ত্ৰিভুজ আকাৰত পৃথিবীত হব ক, খ, গ এনে হোৱাৰ কাৰণ পৃথিবী ভ্ৰাম্যমান।

আগতে উনকিয়াই অহা এই সম্বন্ধে টোকা :

S. N. Bose is the only physicist whose name is indissolubly linked with Einstein in all text books of Physics. This is because he hit on a brilliant artifice whose value Einstein immediately recognised and proclaimed to the scientific world with all the prestige of his great name.

In retrospect, it is how clear that even Einstein could not foresee the full power and applicational range of Boses ideas. For Bose's work, along with its subsequent development by Fermi, provides the basis for dividing all the elementary particles of the newer nuclear physics into two neat categories—the bosons after Bose and the fermions after Fermi.

প্ৰখ্যাত পদাৰ্থবিদ ভাৰতীয় জাতীয় অধ্যাপক ডঃ সত্যেন বসুৰ নাম আইনষ্টাইনৰ লগত পদাৰ্থ বিষয়ৰ সকলো গ্ৰন্থতে প্ৰকাশ হৈছে। এওঁৰ বিজ্ঞান জগতলৈ দিয়া অৱদানৰ বৈশিষ্ট্য আনকি আইনষ্টাইনেও স্বীকাৰ কৰিছিল।

ডঃ বসুৰ ভাৰধাৰা আনকি আইনষ্টাইনেও আদিত ধৰিব নোৱাৰিছিল। ডঃ বসুৰ আলোচনাই লগতে পাচলৈ ফাৰ্ম আদিৰে ক্ৰমবিকাশ সাধনৰ চেষ্টা শেহলৈ সকলো পদাৰ্থই নিউক্লিয়াৰ পদাৰ্থই বিজ্ঞানৰ প্ৰাথমিক পদাৰ্থ সমূহৰ বিভক্ত কৰাৰ প্ৰধান সজুলি যেনে—বসন ডঃ বসুৰ নামেৰে আৰু ফাৰ্মিয়নচ ফাৰ্মি নামেৰে।

Dr. Narlikar, the eminent Indian Scientist, who has made an important contribution to the theory of gravitation discusses the revolution caused by Prof. Einstein special theory relativity modern physics.

it upsets the major premises of Newton's thesis and this enabled the world to understand better the natural phenomena.

আধুনিক ভাৰতৰ প্ৰখ্যাত বৈজ্ঞানিক ডঃ নাৰলিকাৰৰ মাধ্যমৰে পৃথিবীত আইনষ্টাইনৰ আধুনিক পদাৰ্থ প্ৰণালীৰ বিশেষ আপেক্ষিকতা বাদ প্ৰণালীৰ পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ প্ৰভাৱৰ কথা আলোচনা কৰিছে। এই বিশ্লেষণে নিউটনৰ মূল ভিত্তিৰ অনেক কথাৰে সমৰ্থন নকৰি প্ৰাকৃতিক পদাৰ্থই কিৰূপে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে তাক তেওঁ ফহিয়াই যুক্তিৰে দৰ্শাইছে।